

AZ OTTHON ÉS MŰVÉSZETE A XVI—XVII. SZÁZADI KOLOZSVÁRON

(SZEMPONTOK RENESZÁNSZKORI MŰVELŐDÉSÜNK KUTATÁSÁHOZ)

1

Történetírásunk a művészet- és irodalomkutatás nagyszámú és jelentős előmunkálatai¹ ellenére sincs ma még abban a helyzetben, hogy hiteles, összefüggő és kerek képet adhasson a reneszánsznak társadalmunkra, az élet egészére gyakorolt átalakító hatásáról.² Vajon csak valamelyes biztonsággal is felvázolható-e ma, hogy a középkori európai fejlődésnek ez a lenyűgöző művelődési áramlata például Erdélyben a gótika korához viszonyítva, mennyire alakította át az átlagember műveltség-anyagát, világszemléletét és így rendre mennyire formálta át magát az életet? Az a megállapítás ma már szinte közhelyszámba megy, hogy az új művelődés hatása az Erdélyt is magában foglaló középkori Magyarországon sem korlátozódott csupán a királyi udvarra és a hozzá közel álló előkelő körökre, hanem fokozatosan szétterjedt az egész társadalomban és erősebb vagy gyengébb nyomokat hagyott a művelődés minden területén, el egészen a népművészetig. Az sem szorul különösebb bizonyításra, hogy a törökkel élet-halál harcot vívó és a bizánci művelődés határán fekvő országokban a reneszánsz hozzájárulása a fejlődéshez más és szerényebb kellett, hogy legyen, mint a latin műveltség területének békésebb tájain. Az azonban még jórészt tisztázásra vár, hogy a reneszánsz Európának ezen a részén mennyire itatta át a társadalmat, mennyire készítette elő a talajt a későbbi fejlődés elemeinek befogadására, és hogy a mostohább körülmények között milyen sajátos eredményeket értelt be.

Ennek a feladatnak saját területünk viszonylatában való napirendre tűzése nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy egyidejűleg lemondunk a nagy

¹ Lásd a részlettanulmányokra is utaló legfontosabb összefoglalások közül: Horváth János, *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus*. Bp., 1935. — Uő. *A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete*. Bp., 1953. — Kardos Tibor, *A magyarországi humanizmus kora*. Bp., 1955. — Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance*. I. Bp., 1943.

² Vö. a *Magyar művelődéstörténet* második kötetének (*Magyar renaissance*. Bp., é. n.) tanulmányaival.

szellemi áramlat távoli hullámvetéseinek a szokott utakon-módokon való további nyomozásáról. Az általános európai mozgalomban való szerepünket azonban sokkal meggyőzőbben bizonyíthatnók, ha az egyéni hozzájárulások elég gyakori túlhangsúlyozása helyett az élet egészének az átalakításában megnyilatkozó reneszánsz hatást igyekeznénk érzékeltetni. Nagyszabású, egyéni és eredeti tudós, irodalmi, művészi életművek felmutatása terén kutatásunk a lehetőségeket már eléggé kimerítette. A társadalom befogadó készségének, áthasonító munkájának, az új műveltségi javak legszélesebb körben való szétterjedésének a tisztázása azonban még jórészt előttünk áll. Mi minden ömlött a humanizmus és a reneszánsz csatornáján át legtágabb értelemben vett művelődésünkbe, miként színezte át és milyen teljesítményekre ösztönözte társadalmunkat, — ezek azok a kérdések, melyekre mielőbb konkrétan felelni kell ahhoz, hogy végre egészében értékelhessük e mozgalomnak történetünkben játszott fontos szerepét.

E sorok írója az erdélyi tanult rétegek múltjának vizsgálata során került szembe ezekkel a kérdésekkel.³ Bizonyára azért érzi annak szükségét irodalmunk és művészetünk kutatóinál elevenebben, hogy a vizsgálódásoknak az alkotó egyén mellett a társadalom és a művelődési áramlatok kapcsolataira az eddigieknél fokozottabban ki kell terjeszkedniük. Ha ugyanis valaki pusztán azon az alapon akarná elkészíteni a reneszánsz mérlegét történetünkben, hogy milyen eredeti tudományos, irodalmi vagy művészi alkotásokat hagyott reánk, és hatásába nem számítaná be azt, hogy a társadalmat és az életet, mint egyetlen egészet, mennyi új színnel gazdagította, feltétlenül igaztalan bíróként járna el. Ahhoz azonban, hogy e hibát elkerülhessük, az eddiginél fokozottabb figyelemben kell részesítenünk a reneszánsz későbbi szakaszát is, minthogy Európának ebben a részében csak ekkor teremtődtek meg a feltételei annak, hogy az új művelődés valóban átítassa a társadalmat. Különösképpen Erdély esetében áll így a dolog, hiszen itt csak a XVI. században alakulhattak ki az önálló, helyi művelődési góccok. Természetesnek vehetjük azt is, hogy a legszélesebb körökben való elterjedéshez az új művelődés anyagának megelőzőleg átfogalmazáson kellett keresztülmennie. Erre igen kedvezőek voltak a feltételek a reformáció után új szakaszba lépő humanizmusban és reneszánszban. A XVI. század közepétől fogva tehát a kutatásnak olyan jelenségekre is figyelemmel kell lennie, amelyeket korábban mellőzhetett.

Egyre gyakrabban találkozni az irodalomban azzal a megállapítással, hogy a reneszánsz műveltség végleges meghonosítása a feudális magyar királyságban és helyi színeinek kivirágztatása a világi tanult réteg rohamos szaporodásával, illetve általában a városokkal hozható kapcsolatba. Ennek a nézetünk szerint is helyes tételnek az alapos igazolásával azonban a kutatás mindmáig adós. A reneszánsz és a polgárság kapcsolatáról ugyanis alig

³ Jakó Zsigmond, *A laikus írásbeliség kezdetei a középhori Erdélyben*. Levéltári Híradó 1956. 2—3. sz. 14—27. — Ugyanez románul: *Inceputurile scrisului în păturile laice din Transilvania medievală*. Studii și cercetări de istorie, Cluj, 1956. 81—102. — Rövidített formában franciául a *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e congrès des sciences historiques Rome 1955*. (București, 1955. 209—223.) c. kötetben jelent meg.

tudunk többet általánoságoknál. Ami az ún. kancelláriai humanizmuson, a királyi, fejedelmi és nagyúri udvarokhoz kapcsolódó művészeti tevékenység határára túl esik, abból kutatásunk eddig alig érzékeltetett valamit. Jóllehet a reneszánsz, a humanizmus és a polgárság mindnyájunk által egybetartozónak mondott, sőt egymástól elválaszthatatlannak tekintett fogalmak,⁴ a magyar kutatás a reneszánszot alig követte nyomon a városfalak közé. Éppen ezért ma sem tud elhithető erejű képet adni arról a társadalmi-művelődési talajról, amelyből nemzeti nyelvű irodalmunk és művészetünk annyi, mind-egyedül csak magános virágként értékelt nagy eredménye kisarjadt.

A városi reneszánsz kérdésesportjának ez a mellőzése a régebbi magyar szakirodalomban bizonyára összefügg az egész várostörténet elhanyagolásával.⁵ Mindkét mulasztás mögött végső okként az rejlik, hogy — miután a középkori magyar nagyvárosok legtöbbször a török elpusztította — a polgári élet és művelődés emlékei idegen, elsősorban német jellegűknél fogva kevés vonzóerőt gyakoroltak a különben is nemesi beállítottságú régebbi magyar történészekre. Ami a román kutatást illeti, a városi reneszánsz problémái iránt erdélyi viszonylatban szintén nem tanúsított kellő figyelmet.⁶ Nem ilyen súlyos ugyan a mulasztás, bár a helyzet korántsem kielégítő, az erdélyi szász irodalomban. Jóllehet a régebbi szász történetírás hajlamos volt az erdélyi szászság múltját szinte teljesen azonosítani a szász városok történetével, a reneszánsz városi szerepe még szász vonatkozásban sem mondható tisztázottnak. A szász szakirodalomban különösképpen az hiányolható, hogy a legnagyobb részt városokhoz kapcsolódó erdélyi német humanizmussal foglalkozó sok kitünő részlettanulmányának eredményeit nem foglalta össze egységes képbe, illetve nem építette be eléggé szervesen sem a szász, sem pedig az erdélyi művelődés történetének az egészébe.⁷

Nézetünk szerint ahhoz, hogy a reneszánsz végleges mérlege történetünkben elkészülhessen, általában a teljes meggyökeresedés korának (XVI—XVII. század fordulója) szerényebb emlékeit és különösképpen a városok életét kell a kutatás előterébe állítani. A társadalomnak az új műveltségisménnyel való teljes átítatódása ugyanis a gazdag és többoldalú városi forrásanyag

⁴ Vö. Engels, *A természet dialektikája*, Bp., 1948. 9—10. — Uő., *A német parasztháború*, Bp., 1949. 8—9. — Uő., *A feudalizmus hanyatlásáról és a burzsoázia fellemelkedéséről*. (A német parasztháború melléklete) 141—143.

⁵ Vö. Szücs Jenő, *Várcsók és kézművesség a XV. századi Magyarországon*, Bp., 1955. 6—14.

⁶ Vö. Ion Lupaz, *Doi umanisti români în secolul al XVI-lea*. Anuarul Institutului de istorie națională IV, Cluj, 1929. 337—363. — Ștefan Bezdechi, *Nicolaus Olahus*, Aninoasa Gorj, 1939. — Tullu Racotă, *Primul umanist român: N. Olahus*, Transilvania 1942. 765—774.

⁷ A részlettanulmányok közül kiemelkedők például Hermann és Richard Schuller, valamint Karl Kurt Klein dolgozatai. A korszerű összefoglalás hiányát nem pótolja Hermann Schuller csupán általános tájékoztatásnak szánt tanulmánya (*Südostdeutscher Humanismus im 16. Jahrhundert*, Deutsche Forschung im Südosten 1944. 218—247.) Ma is megelégedendő szempontokat és használható adatokat szolgáltat Friedrich Teutsch, *Aus der Zeit des sächsischen Humanismus* (Archiv des Vereins für sachsenbürgische Landeskunde (ezután VerArch.) 1881 (XVI), 227—277; különösen: 243—244, 261—265) c. dolgozata. A humanizmussal foglalkozó szász kutatás máig legkitünőbb alkotása Klein Honterus-monográfiája (*Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Hermannstadt München, 1935.).

segítségével válik mindennél jobban bizonyíthatóvá. Erdélyi viszonylatban a városi reneszánsz műveltség kérdéscsoportjával való foglalkozást még az is indokolja, hogy csak a polgárság körében, nem pedig a fejedelmi udvarban kereshető az erdélyi reneszánsz sajátos helyi jegyeinek a kialakulása.

E tanulmány szerzőjének nem áll szándékában az erdélyi reneszánszszal általában foglalkozni. Csupán annak a lemérése foglalkoztatja, hogy ez a haladó áramlat mennyire járta át a társadalmat és milyen pontokon, mennyire módosította a régi műveltséget, illetve, hogy milyen határok között beszélhetünk Erdélyben, most már szélesebb rétegekre is kiterjedő érvénynyel, reneszánsz műveltségről. Minthogy arról a társadalmi környezetről kívánt ismereteket szerezni, amely a formálódó értelmiségi réteg közkatonáinak az életét, műveltségét, szemléletmódját lényegében meghatározhatta, szükségesnek vélte vizsgálódásai körébe az anyagi és szellemi műveltség, a társadalmi élet eddigénél szélesebb tereit bevonni.

E kutatási elképzelés kipróbálására és ellenőrzésére Kolozsvár forrásanyagát használtuk fel.⁸ Nem csupán azért, mert számunkra ez az anyag volt a legkönnyebben hozzáférhető, hanem azért is, mert eddigi megfigyeléseink szerint Erdély fejedelemséggé alakulása a XVI. században egyetlen város számára sem hozott olyan átalakító erejű és az új művelődés befogadására kedvező fordulatot, mint éppen Kolozsvár esetében. Kolozsvár további fejlődésére az járt a legdöntőbb következményekkel, hogy a feudális magyar királyság fővárosának és legfejlettebb területeinek török kézbe való kerülése után a régi góccok kereskedő- és iparos-polgársága, valamint értelmiségi gárdája a Zápolya-udvarral együtt nagy tömegben itt keresett magának menedéket. S e menekülők vagyonukon, gazdasági összeköttetéseiken, tapasztalataikon kívül magukkal hozták ide a királyság középkori központjainak reneszánsz elemekben is gazdag városi és művelődési hagyományait. Ilyen új erők tették a vegyes lakosságú Kolozsvárt néhány évtized alatt egy időre az egész magyar művelődés legfontosabb gócpontjává. Ez a megváltozott helyzet teremtett új erőviszonyt az itteni szász és magyar lakosság kapcsolatában, és tette — kezdeti heves ellenkezések és szellemi harcok után — a középkori szász és magyar fejlődés különös izü ötvözetévé a kolozsvári reneszánsz műveltséget. Míg a szász városok 1541 után is lényegében megőrizhették korábbi zártságukat, régi gazdasági és művelődési tájékozódásukat, életüket zökkenésmertesebben vihették tovább, Kolozsvár minden tekintetben új erők hatása alá került. Az élet ritmusa a XVI. század második felében itt gyorsabbnak látszik, a múlt itt nem köti annyira a jelent, mint másutt. Olyan időpontban, a XVI. század végén, amikor a szász városok már kezdik érezni a változott körülmények nyomasztó hatását, Kolozsvárt életerőtől és vállalkozó-

⁸ A következő megállapítások a kolozsvári városi levéltár teljes XVI. századi oklevél- és jegyzőkönyv-anyagának az áttanulmányozásán alapulnak. Részletes bizonyító anyagot azonban ez a tanulmány csupán a közvetlen tárgy főforrását alkotó osztálylevelekből sorakoztat fel. Megjegyzendő, hogy a kolozsvári osztóztató-bírák iratainak egy része — állítólag — a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába került (Jakab Elek, *Kolozsvár története*. Bp., 1888. II. 776.). A szerzőnek csak a kolozsvári Állami Levéltárban őrzött városi levéltár ilyen anyagát volt módjában tanulmányozni (112 hagyatéki leltár kb. 725 lap terjedelemben).

kedvtől duzzadó, korlátokat nem ismerő polgárság, szokatlanul éles társadalmi ellentétekkel és feszültségekkel teli, élénk szellemi élet, jólét jellemzik.⁹ Ebben rejlik a kolozsvári fejlődés sok meglepő eredményének a magyarázata. Az itteni viszonyok tanulmányozása tehát addig is fontos eredményeket ígér a reneszánsz erdélyi szerepének tisztázásához, amíg a szász városok anyagának a vizsgálatára szintén sor kerülhet.

Nézetünk szerint az erdélyi reneszánsz műveltség tisztázására három síkon szükségesek és lehetségesek az eddigieket kiegészítő kutatások. Az anyagi műveltség területén — a képzőművészeti emlékeken túlmenően — a lakásművészet és viselet kérdéseire adható, az eddiginél pontosabb felelet annak ellenére, hogy maguk az ilyen tárgyak napjainkig szinte nyomtalanul elpusztultak. Az egykorú hagyatéki leltárak és osztálylevelek (a szász városok vonatkozásaiban a *Teilungsbücher*) adatai a jelenleginél jóval gazdagabb és a valóságot inkább tükröző kép megalkotását teszik lehetővé. E dolgozat éppen egy ilyen kísérlet eredményeit nyújtja. A szellemi művelődés területén az iskolázás, a polgárság írástudása és a városi íráshasználat problémakörén belül, valamint a könyveknek, könyvgyűjtésnek és könyvtártörténetnek, illetve a polgárok tudományos és irodalmi jellegű megnyilatkozásainak (krónikás- és napló-feljegyzések stb.) vizsgálatát illetően ígér a kutatás új eredményeket. Végül az így nyert képet a társas formák, életéletszabályok, szemléletmód területén bekövetkezett változások megfigyelésének, értelmezésének és az összképbe való beillesztésének kell kiegészítenie.

Az alábbiak az első részletét alkotják annak a tanulmánysorozatnak, amellyel az erdélyi városok és főként Kolozsvár reneszánsz kori művelődési viszonyainak a feltárásához óhajtunk hozzájárulni.

2

Ismeretes, hogy Kolozsvár az első erdélyi város, amelynek gótikus emlékanyagában legkorábban (1471) feltűntek a reneszánsz motívumok.¹⁰ A következő század első felében az új stílus olaszos formái lényegében már diadalmaskodtak az itteni lakosság körében elerőtlenedett gótikán, amikor a budai királyi udvar a török elől Erdélybe menekült. A gyulafehérvári püspöki palota mellett az első évtizedekben Kolozsvár, illetve a szomszédos gyalui várkastély, majd pedig a külvárosnak számító Kolozsmonostor kastélya szolgált a fejedelmi udvar otthonául. A fényes budai udvar tagjaival és az egykori főváros idemenekült kereskedő-iparos polgáraival költözött be véglegesen az új stílus a szamosparti városba.

A fejedelmi udvarnak, Erdély legjelentősebb fogyasztójának a gyakori itt-tartózkodása nemcsak a polgárok jólétének, hanem a város általános fej-

⁹ A gazdasági vonatkozások tekintetében lásd Samuil Goldenberg sajtó alatt lévő könyvének (*Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimbul de mărfuri*), valamint a jelen kötetben szereplő dolgozatának adatait és megállapításait. A szellemi élet fejlettségére és vonzóerejére vö. Hermann Schuller, *Johannes Sommer (1542—1577)*. *Siebenbürgische Vierteljahrschrift* 1941. 215—217.

¹⁰ Balogh Jolán, *A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben*. *Magyar Művészet* 1934. 144.

lödésének is egyik főforrásává vált. A fejedelmek ismételten és határozottan kifejezett igényei sarkantyúzták ezt a korábban provinciális várost, hogy külsejében méltóvá legyen új szerepére; az udvar előkelőségeivel való gyakori érintkezés, együttélés pedig a polgárság tehetősebb rétegeit barátkoztatta meg a reneszánsz életformákkal. Ezek az új kapcsolatok meggyorsították azt a folyamatot, hogy a falakon belüli utcák a XVI. század második felében minden tekintetben városias külsőt öltsenek magukra és a lakosság mezőgazdasági tevékenységének jegyei jórészt kiszoruljanak a külvárosokban lévő majorokba. Amióta Izabella királynő visszatért Erdélybe és udvarával 1557-ben az óvári klostrom épületében rendezkedett be, egymást érték Csáki Mihály kancellár rendeletei a tanácshoz a város rendezettebbé, tisztábbá tétele érdekében.¹¹ Kolozsvár ezekben az évtizedekben buzgón törekedett belenőni a „Transsilvaniae civitas primaria“, „metropolis Transsilvaniae“ szerepébe.¹² Ezzel párhuzamosan a gazdag polgárok is új, méltó köntösbe igyekeztek öltöztetni otthonukat. Kolozsvár kegyetlen megsarcolása 1601-ben, 1603-ban és 1611-ben, mely összesen 120.000 forint készpénzzel, illetve arany- és ezüst értéktárggyal szegényítette az addig valóban „kincses“ város polgárságát,¹³ valamint a külkereskedelmi összeköttetések fokozatos megromlása véget vetett ugyan a lendületes építkezési hullámnak, ekkorára azonban már kialakult a város reneszánsz arculata.¹⁴ A gótika bizonyára szerényebb magánemlékeit szinte nyomtalanul elmosta ez az építő (vagy legalább átépítő) tevékenység. A XVI. század második felének rendkívüli méretű építkezései során alakult ki a városnak egészen a XVIII. század utolsó negyedéig megőrzött reneszánsz jellege és ekkor jött létre az a kolozsvári kőfaragó iskola, amely aztán az egész erdélyi reneszánsz kőfaragásnak felülmúlhatatlan irányító központjává vált.¹⁵

Ennek az emlékanyagának napjainkig csak szerény töredéke maradt meg. Ez is elegendő azonban arra, hogy segítségével fogalmat alkothassunk magunknak a kolozsvári polgárotthonok reneszánsz szépségéről, az itteni kőfaragás olaszos indításairól és sajátos helyi zamatjáról.¹⁶ A Wolphard—Kakas-ház meleg közvetlenséget sugárzó, sokat emlegetett zodiákus szobája, a cifrás,

¹¹ Kolozsvár város levéltára a kolozsvári Állami Levéltárban, *Decreta centumvirorum. 1557—1565.* p. 30, 32—33, 48, 129, 172, 221. — *1569—1584.* p. 9/b., 122/b., 126/b., 128/b., 195/b., 238/b., 279/b. — *1585—1605.* p. 168, 260, 487. (Ezután az őrzési hely feltüntetése nélkül idézett minden levéltári adat Kolozsvár város említett levéltárából való!) — Vö. Jakab, i.m. II. 83, 113, 184—185.

¹² Balogh Jolán, *Kolozsvár műemlékei.* (Bp.), 1935. 22. — Veress Endre (kiad.), *Fontes rerum Transylvanicarum.* (ezután PontRTr.) Bp., 1911. I. 75. — Szamosközi, Kolozsvár elsőségéről szólva, megjegyzi, hogy lakosai „sive humanitate morum, sive quaerendi habundique industria, sive habitandi cultu nulli in Transylvania secundi“. MHHScr. XXIX. 79. — Vö. *Decreta centumvirorum. 1555—1605.* p. 76, 80, 87.

¹³ Jakab, i.m. II. 377. — Vö. *Decreta centumvirorum. 1585—1605.* p. 394, 453—459, 471. — *1606—1670.* p. 121.

¹⁴ Szamosközi jegyezte fel, hogy az ő idejében, tehát a XVI—XVII. század fordulóján, az Óvárban többnyire csupa új házak voltak. MHHScr. XXIX. 81.

¹⁵ Balogh, *Kolozsvár műemlékei.* 24—25.

¹⁶ I.m. 19—25.

faragott művü ajtó- és ablakkeretek üde kövirágai ma is elénk varázsolják annak a XVI. század végi Kolozsvárnak a hangulatát, amelyről az Itáliában tanult humanista Szamosközi István állapította meg, hogy vonzóerejét egyaránt kőszőhetti a vidék bájosságának és épületei eleganciájának.¹⁷ A gazdag kolozsvári kereskedő-polgárok otthonainak kődíszzeit ugyanazok az Erdély-szerre ismert mesterek faragták, mint akik a fejedelmi udvarnak is dolgoztak.¹⁸ Az utcai frontot ékesítő, díszesen faragott, antikizáló ízű, hatalmas kapuk és ablakkeretek büszkén hordozták a készítettő jelvényét, címerét vagy jelmondatát. Ezek a faragványok adták meg azt a monumentalitást és eleganciát ezeknek a házaknak, hogy e viszonylag kisméretű épületekkel kapcsolatban nem érezzük túlzónak a „palotácska” kifejezést.¹⁹

Az épület belsejének alaphangulatát is ezek a pompás kődíszek szabták meg. Gazdagon tagolt, nemes arányú félpillérekben nyugvó ajtókeretek között lépett a látogató az egyik szobából a másikba. A szobákban pedig kövirágos kandallók, faragott gyám- és boltzáró-kövek, ablakpárkányok sugározták ugyanazt a nyílt, meleg, de mégis ünnepélyes légkört.²⁰ A helyi ízlés a XVI. század második felében a korinthusi formarendszert felbontotta, a félpillérek fejezeteit virágkelyhekhez hasonlóvá alakította és ezzel lágyabb, helyi ízt adott a szigorúbb olaszos reneszánsz formakészletnek; anélkül azonban, hogy ugyanakkor elmosta volna annak eredeti zamatát.²¹ Talán sehol sem olyan, a mai ember számára is élményszerűen bizonyítható a reneszánsz erdélyivé válása, mint ezeken a kolozsvári faragványokon. Ha más szavakkal is, de ugyanazt az új ízlést hirdetik ezek a faragványok, mint közös forrásukból ihletődött külföldi társaik. Ezek a néma kövek ugyanazokról a műveltség-ideálokról szólnak, mint a római feliratok után igazodó betűkkel írt, valamilyen erkölcsi és vallási tételt, életbölességet megörökítő szövegek az ajtók szemöldökkövéin, vagy a kandallók párkányzatán. E kőfaragványokat a kolozsvári reneszánsz otthonművészet talán leglényegesebb elemének tartjuk nemcsak azért, mert legjobban ismerjük és ma is tanulmányozhatjuk őket, hanem azért is, mert kétségtelenül hozzájuk igazodott a lakás egész belső díszítése, hangulata. Nyilvánvaló, hogy „az nagjod renden valók”, azaz a Bécsot, Krakkót, Velencét járó dúsgazdag kereskedő-patriciusok, módos

¹⁷ MHHScr. XXIX. 82.

¹⁸ Például Wolphard István főbíró a gyulafehérvári udvarban is kedvelt szecsi Seres Jánosnál rendelte meg házának faragványait, amint ez újólag előkerült számadáskönyvének alábbi bejegyzéséből most már kétségtelenül megállapítható: „Seres Janos. Anno 1576 attam ueki a' közegenek fl. 3, den. 10. Anno 1579. Jan. 12. attam fl. 10. Azon esztendeiben Febr. 15, attam fl. 10. Ittem azon esztendeiben Mart. 22. halalos agiában kwltam fl. 2, mint ez beueben ez nylyuaban talat az Registro fol. 61. Summa fl. 25. Fizetet ere Szeres (1) Janos, Met (1) ket ablakot ezual, a kohuila ablaka (1), a masik nem keesz mindeneswtl, de a itaj tartoznak (1) megh ezuallassanal.” Számadáskönyvek, *Debitoras matris meae. Anno 1565* kezdetű füzet a vegyes számadások csomójában.

¹⁹ Balogh Jolán, *Pálfi Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*, RM. 1944. 209. és 22. 26. sz. kép.

²⁰ Balogh, i. m. RM. 1944. 10–11, 16, 19, 21, 25, 27, 29–30. sz. kép. — Balogh, *Kolozsvár emlékei*. 38–42, 44, 47–49, 52–60. sz. kép.

²¹ Balogh, *Kolozsvár emlékei*. 20–21.

iparosok és „az kiseded rend“-űek,²² azaz a szegény mesteremberek és a legszegényebb városlakók otthonai között hatalmas különbségek voltak. Az új izlés térhódításának a nyomai azonban a XVI—XVII. század fordulóján már a legszegényebb kolozsvári házakban is megtalálhatók.

A városfalakon belüli házak többsége kőből épült,²³ de (részben vagy egészen) fából készült épületek itt is bőven akadtak,²⁴ a külvárosokban pedig ez utóbbiak és a „saroglias, gyekenies, sarbol chinalt“, azaz paticsfalú, tehát egészen falusias házak lehettek az általánosak.²⁵ Az épületeket többnyire zsindegyel fedték,²⁶ a külvárosokban azonban a szegény napszámosok szalmával és sással fedett házaiban laktak.²⁷ A cserépfedél a belvárosban is luxusnak számító ritka dolog lehetett, mert az ilyen épületet, fedele után, „cserepes ház“-nak emlegette az egész város. Például ilyen volt 1637-ben Stenczel Imre patrícius háza az Óvár és a Monostor utca szegletén.²⁸ A házak közötti nagy különbségek jól tükröződnek azok árában. Például amíg Viczey Máténak a Széna utca sarkán lévő házat az osztóztató-bírák 1627-ben 3.200 forintra értékelték, addig a Magyar utcában 1610-ben egy jómódú polgárházat 1.400 forintra, az Óvárban viszont egy faházat 1637-ben 300 forintra becsültek.²⁹ A szegényebbek házának, telkének az ára 2—300 forint körül mozgott, de például a Közép utcában, 1640-ben, egy házacska értéke kertestül 125 forint, egy másiké a Külsőközép utcában, 1636-ban, 80 forint, egy harmadiké pedig a Külsőszéna utcában, 1638-ban, csupán 42 forint volt.³⁰ Csak összehasonlításképp említjük meg, hogy Viczey Máté hagyatékának számbavételekor egyetlen gyémántos aranyfüggőt 900 forintra értékelték.³¹

A város piacán és az abból kiinduló utcák elején lévő házak ekkor már jórészt emeletesre épültek ki. Kétemeletes ház azonban ebben az időben az egész városban nem lehetett több a jezsuiták kollégiumánál és a domonkos klostornál.³² Az emeletes házak tagolatlan, nyugodt homlokzatát csak az ablakok, kapuk és ajtók faragott kökeretei díszítették. Az utca felől a földszinten üzlethelyiség, műhely, az emeleten általában két szoba helyezkedett el. Többnyire ezek egyike volt a leggazdagabban díszített, legünnepeyesebb

²² *Decreta centumvirorum. 1585—1605.* p. 47.

²³ Johann Andreas Gromo, *Uebersicht des ganzen im Besitz des Königs Johann von Siebenbürgen befindlichen Reiches.* VerArch. 1855. (II). 22.

²⁴ 1637: *Divisionalia* (ezután: *Divis.*) 112.

²⁵ *Decreta centumvirorum. 1585—1605.* p. 46.

²⁶ 1580-ban a kolozsvári jezsuiták is zsindegyel fedették be egyetemi rangú kollégiumukat. FontRTr. I. 109. — Vö. a későbbi állapotokra vonatkozóan: Franz Babinger (kiad.), *Conrad Jacob Hillebrandt's dreifache schwedische Gesandtschaftsreise nach Siebenbürgen, der Ukraine und Constantinopel (1656—1658).* Leiden, 1937. 35. — A besztercei házakat is zsindegyel fedték: Friedrich Kramer, *Bistritz um die Mitte des 16. Jahrhunderts.* VerArch. 1887 (XXI). 34.

²⁷ *Protocollo iudiciaria. 1572—1575.* p. 274.

²⁸ *Divis.* 111.

²⁹ 1627: Fasc. I. nr. 132. — 1610: *Divis.* 6. — 1637: *Divis.* 112.

³⁰ 1640: *Divis.* 123. — 1636: *Divis.* 109. — 1638: *Divis.* 114.

³¹ 1627: Fasc. I. nr. 132.

³² Képet lásd: Veress Endre, *A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig. 1605-15.* EM. 1906. 189.

„palota“.³³ Az udvarba benyúló szárny földszintjét — amint többek között a Wolphard-Kakas-ház példája is mutatja — részben szintén lakószobák foglalták el. Az emelet udvari részén lévő fa- vagy kőoszlopos folyosókra már ebből az időből éppen úgy maradtak adatok, mint az úgynevezett „lábasházak“-ra vonatkozóan.³⁴ A földszinti helyiségek általában boltozottak voltak, az emeletiek már csak ritkábban, jóllehet az emeleti boltozás a reneszánsz Kolozsváron jóval gyakoribbnak látszik, mint Erdély többi városában.³⁵ Úgy tűnik, hogy a könnyen díszíthető gerendás mennyezetet a módosabb polgárok is kedvelték. A gerendákat faragással ékesítették, bibliai vagy humanista izlésű jelmondatokat véstek rájuk, a kazettás mennyezetet pedig virágokkal „kieifrázták“, azaz kifestették. Például a városháza tanácstermének egyik gerendáján 1603-ban ez a felirat állott: „Omne Regnum in se divisum desolabitur.“³⁶ A lakóházak festett mennyezetét a szentbenedeki várkastély, vagy a falusi protestáns templomok virághímes kazettáinak mintájára kell elképzelni.³⁷ Erre utal különben a kolozsvári asztalos céh jegyzőkönyvében látható „olasz korsós“ virágminta is, amely minden bizonnyal az Istvándi Bálint nevű jómódú polgár részére 1650-ben felvállalt mennyezethez készült vázlatnak tekinthető.³⁸

3

Az otthonbelsők ünnepélyes, de mégis meleg és derűs hangulatát az úgynevezett *házöltözettel* tették teljesebbé.³⁹ A meszelt felületek egyhangúságát ugyanis nem annyira festéssel, mint inkább a falak „felöltöztetése“ által igyekeztek enyhíteni. Ez a „felöltöztetés“ a szegényebbeknél esetleg csupán zöldre vagy feketére festett fogásokkal, illetve festett deszkáknak a (bizonyára a lócák fölé való) felszegezése által történt. Például Gombkötő Istvánné hagyatékának felosztása során megemlítik, hogy az özvegy a ház díszének kiegészítéséül ura halála után két kárpitot és „ket v̄y zeold dezkat zegezett... az falra.“⁴⁰ Az általános díszítőanyag azonban még a kevésbé tehetőseknél is a kárpit, a középrétegektől kezdve felfelé pedig a szőnyeg és a kárpit volt.⁴¹

³³ A besztercei polgárházakra vonatkozóan lásd: Otto Dahinten, *Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz*. VerArch. 1944. (I). 379.

³⁴ *Protocollo iudiciaria. 1582—1586*. p. 411. — 1634: Divis. 105.

³⁵ Balogh, i.m. EM. 1944. 15. és 23. sz. kép.

³⁶ *Protocollo iudiciaria. 1606—1609*. p. 89.

³⁷ Kelemen Lajos, *Erdélyi magyar templomi harzat- és mennyezetfestmények a XVII. századból*. Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944. Kvár, 1945. 156—218. (Köny. is) — Voit Pál, *Régi magyar otthonok* (Bp.), é.n. 124—125, 131—132.

³⁸ Balogh, *Kolozsvár műemlékei*. 30. és 78. sz. kép. — Vö. Bethlen Miklós *Önéletírása* (V. Windisch Éva kiad.). Bp., 1955. I. 210.

³⁹ A kifejezésre: 1637: Divis. 111. — Vö. Voit, i.m. 140. — Radványzky Béla, *Magyar családélet és háztartás*. Bp., 1896. I. 12—17.

⁴⁰ 1640: Fasc. II. nr. 123. — Fogások: 1638: Divis. 114. — 1640: Divis. 123.

⁴¹ Kárpit szegényebb otthonokban: 1626: Divis. 16. — 1640: Fasc. II. nr. 123 és Divis. 123.

Mindkettő meglehetősen nagy számban és változatos minőségben fordult elő a kolozsvári polgárok otthonában. A hagyatéki leltárak szűkszavú feljegyzései általában kevés támpontot nyújtanak az említett kárpit, vagy szőnyeg minőségének pontos meghatározásához, arra azonban mégis alkalmasak, hogy belőlük, analógiák segítségével, képet alkothassunk magunknak az egykori kolozsvári otthonok e régen és nyomtalanul elpusztult díszeiről.

Az írásos források által emlegetett kárpitok közül a legolcsóbbak az úgynevezett „nyredekes” kárpitok voltak.⁴² Nagy számuk és a velük kapcsolatosan használt *apró*, *hitvány* jelzők is utalnak igénytelenebb, egyszerű voltukra.⁴³ Minőségük közelebbi meghatározását elősegítő adatok hiányában ezzel a kárpitfajtával kapcsolatosan csak feltevések kockáztathatók meg. A *nyiredék* szó jelentése alapján⁴⁴ föltehető, hogy a mai rongyszőnyegekhez hasonlóan szövethulladékokból készülhettek ezek a hihetőleg tarka kárpitok. Lehetséges azonban az is, hogy a posztónyírás hulladékgyapjából készített szörkárpitok voltak. Mindenesetre feltűnő, hogy a *nyiredékes* és a *szörkárpit* elnevezés a hagyatéki leltárakban együttesen nem fordul elő. A XVI. század végi összeírások csak *nyiredékes*-, a következő századiak pedig csak *szörkárpit*okat emlegetnek.⁴⁵ Úgy gondoljuk, hogy ezek a darabok, akármiből készítették is őket, általában a többször emlegetett helyi „karpitchinalo” és „karpitos” mesterek műhelyéből kerültek ki.⁴⁶ Nem importcikkek tehát, mint a kárpitok többsége, de nem is közönséges háziipari termékek. Szépességük, hihetőleg, szingazdagságukban rejlett.

Említenek a források „szekely karpit”okat is.⁴⁷ Ezek minden bizonynyal az egyébként *festékesnek* hívott szekely szőnyegekkel azonosíthatók. Tudjuk, hogy a *festékesek*nek, éppen a korai adatok bizonyossága szerint, volt egy kárpitszerűen szőtt fajtája is.⁴⁸

A kolozsvári lakásokat díszítő kárpitok zöme a külföldet járó kalmárok útján került be, mégpedig elsősorban Bécsből. A Béccsel való állandó és szoros kapcsolatok alapján feltételezhető, hogy a kolozsvári kárpitdivat lényegében egészen a XVII. század közepéig lépést tartott a külföldivel. Sajnos, a leltározók nagyon kevés szót vesztegettek a kárpitokra. Többnyire csak származási helyüket jegyezték fel, egy-egy semmitmondó *szép*, *jó*, *viselt*, *szakadozott* jelző kíséretében. Azért így is megtudunk annyit, hogy az itt használt bécsi kárpitok között a legolcsóbbak a zöld színűek voltak.⁴⁹ A drágább bécsi kárpitok között említenek „tarka”, „lovas”, „kiralyos veres posztos”, tehát lovas jelenetet, illetve királyokat ábrázoló

⁴² *Hagyatéki leltárak könyve* (ezután: *Hagyat.kv.*), 1588–1589. p. 24, 49, 70. — 1596: Fasc. I. nr. 65.

⁴³ *Hagyat.kv.* p. 24.

⁴⁴ Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond, *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*. Bp., 1891. II. 1049.

⁴⁵ 1627: Fasc. I. nr. 132–133.

⁴⁶ *Protocollo iudiciaria*, 1582–1586. p. 210. — 1597–1603. p. 3–4, 9.

⁴⁷ 1627: Fasc. I. nr. 134.

⁴⁸ Bodolán 1628-ban említenek „karpit forma/n/ szot tizenket zekelj tarka barka falra ualo zeoneg”-et. Szabó T. Attila, *A festékes és társai*. Ethnographia 1956. 103.

⁴⁹ 1615: Fasc. I. nr. 97.

darabokat.⁵⁰ Ez az utóbbi kárpit két azonos méretű darabból állott. A bécsi kárpitok tömegéhez viszonyítva kivételesnek mondható a „norenbergi“, azaz nürnbergi és az „olasz“, hihetőleg velencei kárpitok használata.⁵¹ A lengyelországi textilárak nagy divatját mutatja, hogy a kárpitok között is találni ott készült, vagy legalábbis ott vásárolt darabokat. Az olcsóbb lengyelországi darabok közé tartoztak a „krakaj sikos kárpit“-ok, míg a szebb kivitelűeket az a „falra walo Lengyel orszagi lovas kárpit“ képviselhette, amely Palástos Zsófia „elseo haz“-át díszítette.⁵² A hagyatékokban aránylag ritkán fordulnak elő török kárpitok. Divatjuk — úgy látszik — a XVII. század második negyedétől számítható és a török művelődési hatások erősödésével kapcsolatos.⁵³

A kolozsvári kárpitokra vonatkozó meglehetősen sok adat közül, a szörkárpitokon kívül csak kettő akad olyan, mely több-kevesebb valószínűséggel a helyi „képírók“ munkájának volna tekinthető. Az egyik az az „aranyos kárpit“, mely Abrugi alias Zabo János szerényebb hagyatékában szerepel.⁵⁴ Egy forint ötven dénárnyi becsértéke mutatja, hogy ez a kárpit csak szerény utánczata lehetett a legdrágábbak közé tartozó külföldi aranykárpitoknak.⁵⁵ Kolozsvári munkának véljük azt a „vazonra borított, ... irot madarakkal, vadakkal“ díszített kárpitot is, amelyet az osztóztató-bírák Ifjú Salátiel holmija között találtak.⁵⁶ E megfigyelésünk viszont, ha valóban helytállóan bizonyulna, egyben azt is jelentené, hogy a kolozsvári polgárok a tetszetősebb, divatosabb, külföldi kárpitokat látták szívesebben otthonaikban, a helyi kárpitosok és képírók munkáinak vásárló közönsége pedig főként a vidéki nemesség köréből került ki. Abból, hogy a leltározók a kárpitokon látható ábrázolásokról ritkán tesznek említést, talán szabad arra következtetni, hogy a kolozsvári kárpitok nagy többsége nem lehetett képes kárpit, hanem inkább nehéz díszanyag, selyem, brokát és bársony himzett díszű szövet, úgy, amint az Magyarországon általában szokásos volt.⁵⁷ Emellett szól az is, hogy Kolozsvárt a kárpitanyagot singszámra mérték,⁵⁸ s hogy a darabok becsértéke is elmarad az egyéb értéktárgyaké mellett. Az itteni polgárok birtokában lévő (természetesen már használt) kárpitokat az osztóztató-bírák 1—12 forint között értékelték. Az átlagos becsérték azonban 1—2 forint volt. A tulajdonos vagyoni helyzetétől függően egy-egy polgári otthon kárpitállománya a XVI—XVII. század fordulóján 5—20 darab között mozgott.

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a kolozsvári polgárok, a felső-magyarországi városok lakóinál nagyobb mértékben, felhasználták

⁵⁰ 1637: Divis. 111.

⁵¹ 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1627: Fasc. I. nr. 132.

⁵² 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1634: Divis. 105.

⁵³ 1635: Divis. 107. — 1637: Divis. 111.

⁵⁴ 1625: Fasc. I. nr. 126.

⁵⁵ Radvánszky, i.m. I. 17.

⁵⁶ 1588: *Hagyat. hv.* p. 19.

⁵⁷ Voít, i.m. 146.

⁵⁸ 1596: Fasc. I. nr. 65.

a kárpitok nyújtotta lehetőségeket otthonuk színesebbé, barátságosabbá tételére, igazodtak a kor divatjához, a nemesség zöménél igényesebb ízlésűek voltak, anélkül azonban, hogy e tekintetben különösebb fényűzést fejtek ki volna ki.⁵⁹

Amíg az üde, színes kárpitokkal otthonaiknak a melegséget, a derűt adták meg a kolozsváriak, a szőnyegeket a pompakedv és az ünnepélyesség kifejezésére szánták. A szőnyeg használata a török világgal élénk gazdasági kapcsolatokat tartó erdélyi városokban általános volt, és Kolozsvár ebben a tekintetben sem maradt el a többiek mögött. Egy-két szőnyeg szinte minden polgárházban akadt, öt-hatnál több azonban a legmódosabbaknál is csak egészen ritkán. A tehetőséget ugyanis nem a darabszám, hanem a szőnyeg nagysága fejezte ki. A többi berendezési tárgy hecsértékével egybevetve úgy látszik, hogy a szőnyegek a lakások legtöbbször tartott darabjai közé tartoztak. A használt, gyakran kopott és szakadozott szőnyegeket ugyanis az osztóztató-bírák 5—32 forint közötti értékben vették fel a hagyatéki leltárakba. A szőnyegek kedvelését mutatja, hogy a XVII. század derekáig a kalmároknál mindig nagy számban volt eladó szőnyeg és a város is a tekintélyesebb polgárok menyegzőjének alkalmából leggyakrabban szőnyeget adott, vagy amint akkoriban mondták, „mutatott fel ajándékul”.⁶⁰ A szőnyegek általános divatja teszi érthetővé a város 1603. évi statutumának azt az előírását, hogy a hagyaték felosztásakor az özvegy „az asztalra szőnyeget tegyen, arra egy abroszt tericzen” és arra rakja ki a felosztandó tárgyakat.⁶¹

Az egykorú elnevezések alapján ma már több-kevesebb bizonyossággal megállapítható, hogy a leltárak feljegyzései milyen szőnyegfajtákra vonatkoznak. Ha a *veres, sárga, fehér, babos* jelzők önmagukban még nem is árulnak el sokat az illető darab felől, az alább idézendő egyéb adatok és mindaz, amit a XVI—XVII. században Erdélyben használt szőnyegekről általában tudunk, egyaránt amellet szólnak, hogy ezek mögött az elnevezések mögött elsősorban kis-ázsiai eredetű török szőnyegeket, az úgynevezett *erdélyi szőnyegeket* is magukban foglaló usak-szőnyegek valamelyik változatát kell keresni.⁶² Míg a XVI. század végi leltárak a szőnyeg alapszínén (vörös, fehér) kívül más adatot nem tartalmaznak, a későbbiek már valamivel több felvilágosítással szolgálnak. A fehér szőnyegek között ugyanis voltak „feyr czyokas”, „feyr chyepegetet”, „feyer szeoniegh feketen cziepegetet”, „feier babos” és „feier skarlat” szőnyegek.⁶³ Ezek nevüket a

⁵⁹ Demkó Kálmán, *Lőcse története*. Lőcse, 1897. I. 447. — Uő., *A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században*. Bp., 1890. 221.

⁶⁰ Számadáskönyvek, fasc. 15/a., XII. köteg, p. 180—181, 187, 212. — Csányi Károly, *Erdélyi török szőnyegek*. Magyar Iparművészet 1914. 66.

⁶¹ Kolosvári Sándor—Óvári Kelemen, *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. Bp., 1885. I. 258.

⁶² 1589: *Hagyat.kv.* p. 6, 31, 65. — Voit, i.m. 148—152.

⁶³ 1627: Fasc. I. nr. 132, 134. — 1631: Fasc. I. nr. 151. — 1635: Divis. 107. — 1637: Divis. 111.; 1615: Fasc. II. nr. 52.; 1615: Fasc. I. nr. 96c.; 1627: Fasc. I. nr. 132; 1637: Divis. 111.

középmező alapszínétől, illetve egyes stilizált motívumaitól nyerték.⁶⁴ A csókás szőnyegetek hihetőleg az úgynevezett fehér-usak, vagy madaras darabokkal azonosíthatjuk. A kolozsvári ember tehát már annak idején éppen úgy madárnak nézte e szőnyegek tükrében lévő romboid idomú, egyébként növényi eredetű dekorációt, mint ahogyan a modern szakirodalom is erre a jellegzetességre utal a *madaras* elnevezéssel. A *csepegetett* és a *babos* fehér szőnyegek viszont a fehér-usakkal rokon *golyós szőnyegekkel* vehetők azonosaknak. A Kolozsváron egykor használatos elnevezés ezeknek a meglehetősen ritka, népies ízű szőnyegeknek arra a jellegzetességére utal, hogy belső tükrüket feketekávé színű golyócskák (tehát babok) díszítik.⁶⁵

A *sárga* elnevezés sem alapulhat pontatlan színmeghatározáson, mert a leltározó ugyanazon a hagyatékon belül is határozott különbséget tesz a *fehér* és a *sárga* szőnyegek között.⁶⁶ A *veres* szőnyegekről csupán annyi állapítható meg, hogy akadtak köztük „scarlat” és „veres barsonj szőnyegh”-ek is.⁶⁷ E *veres* szőnyegek között gyakoriak voltak a „nagy cőreögh... falhoz ualó” darabok, bár ritkábban „feyr zwniegh”-et is tettek a falra.⁶⁸ A *sárga* szőnyegek az irodalomban *arabeszkes* néven emlegetett és Erdélyben egykor rendkívül kedvelt, az usakkal némileg rokon darabok lehettek. Hihetőleg a *veres* szőnyegek is ugyanilyen fajták voltak. Az *arabeszkes* szőnyegnek ugyanis vagy az alapja sárga és a mintázata vörös, vagy pedig vörös alapon sárga minták díszítik.⁶⁹

Ami a szőnyegek elhelyezését illeti, a kisebb darabokat bútorokra, többnyire asztalokra terítették, hogy azokat díszesebbé tegyék, vagy pedig karszékekre rakták, hogy puhább, kényelmesebb ülés essék rajtuk. Olykor az öblös ablakmélyedéseket bélelték ki velük, részint ékesítés, részint pedig a hideg levegő beáramlásának megakadályozása céljából.⁷⁰ Ezeknek a gazdagon díszített, baluszterekkel osztott ablakfülkéknek a meghitt, családias hangulatáról hű képet adnak Pákei Lajosnak a Püspöky-házban készített vázlatai.⁷¹ A csendes félrevonulást biztosító bemélyedés két oldalán padka vagy más ülőalkalmatosság volt, melyet szőnyeggel leborítva használtak. A lakásoknak ezeken az erősebben megvilágított pontjain különösen jól érvényesülhettek a keleti szőnyegek eleven színei. A nagyobb darabokat a falakra szegezték fel, bizonyára léckeretre feszítve.⁷² Hasonlóképpen jártak el a kárpitokkal is. Ezeket sem akasztották, hanem szegezték a falakra.⁷³ Néha kárpitokkal is leterítették a bútorokat.⁷⁴

⁶⁴ Csányi Károly, *Az erdélyi szőnyeg*. Szépművészet 1941. 87–89.

⁶⁵ Jajczay János, *Az Erdélyben előforduló szőnyegekről*. Pásztortűz 1942. 263.

⁶⁶ 1611: Fasc. I. nr. 88. — 1615: Fasc. I. nr. 97.

⁶⁷ 1627: Fasc. I. nr. 132. — 1637: Divis. 111.

⁶⁸ 1611: Fasc. I. nr. 88. — 1631: Fasc. I. nr. 151. — 1615: Fasc. I. nr. 97.

⁶⁹ Jajczay, i.m. 263–264.

⁷⁰ 1630: Fasc. I. nr. 147. — 1637: Divis. 111.

⁷¹ Balogh, i.m. EM. 1944. 301. és 20. sz. kép.

⁷² 1637: Divis. 111.

⁷³ 1589: *Hagyat.kv.* p. 31. — 1622: Fasc. I. nr. 119. — 1628: Fasc. I. nr. 137.

⁷⁴ 1640: Divis. 123.

A festetlen vagy egyszínűre festett bútorokat azonban nemesak szőnyegekkel és kárpitokkal, hanem külön erre a célra készült *fedelekk*el is igyekeztek élénkíteni. A padeszékekre „padfedél” került és a nyoszolyákat is ezekhez hasonló anyagú terítővel borították le. A padfedelek a módosabb polgárok házában singszámra állottak, és többségükben szintén külföldről hozott finom kelmék voltak. Lehetséges, hogy a készítési hely nélkül emlegetett fedelek itthoni kézimunkáknak tekinthetők.⁷⁵ Továbbá belföldi készítményeknek vehetők a szegényebb házakban az asztalok leterítésére használt „szőrfedel”-ek.⁷⁶ A gazdagabbak brassói, magyarországi és bécsi fedelekkel díszítették lakásukat. A brassói fedelek vagy törököldről importált kész áruk, vagy pedig onnan hozott anyagból Brassóban készített portékák lehettek. Ezeknek a fedelekknek az anyaga ugyanis általában selyem volt.⁷⁷ Finom minőségüket különben áruk is mutatja. Például 1615-ben az osztóztató-bírák egyetlen brassói selyem fedelet két forintra becsültek.⁷⁸ Még fényűzőbbek lehettek a magyarországi fedelek, amelyekről csak annyit sikerült megállapítani, hogy gyöngyökkel voltak díszítve. 1589-ben egyetlen ilyen darabot öt forintra értékelték.⁷⁹ A három említett fajta közül Kolozsvárt a legkedveltebbeknek a bécsi fedelek látszanak. Ezek minősége igen változatos lehetett. Egy darab ilyen fedél ára három forint körül mozgott.⁸⁰

A szobák díszítését képek és domborművek egészítették ki. Használatuk eleinte, minden jel szerint, csupán a patriciatu körében lehetett általános, divatjuk azonban a XVII. század elején már terjed a középrétegek otthonaiban is. A képek többsége ókori tárgyú, de akadnak köztük bőven bibliai történeteket ábrázoló darabok. Az apostolok és a római császárok vegyesen sorakozó képei a kolozsvári házak falán azt a vulgarizálódott humanizmussal átítatott művelődést jelképezik, amely az itteni polgárság sajátja volt a XVI—XVII. század fordulóján.

Baráth (Münich) Sebestyén és Viczey Anna hagyatékának felosztásakor „az elseo hazban negy coregh kep”-et találtak.⁸¹ Rendkívüliségük mellett szól, hogy az összeírók tárgyukat is megnevezik: „Az egyk Mater terra az Newe, az másik aratasrol valo kep, az harmadik Europa, az negyedik Dea florum.” Ezekon kívül volt még a házban kilenc „keozepzerew kep”. Ezek már Kolozsvárt megszokott ábrázolások lehettek. Hasonlóképpen a kor ízlésének hódolt Stenezel Imre is, akinek hagyatékában tizenkét „vy. szep. Ramaban foglalt velenezey Sibilla kepek”-et írtak össze.⁸² A legváltozatosabb és a kor kolozsvári polgárának ízlését leghívtebben tükröző a dúsgazdag Viczey Máté képanyaga lehetett. Lakását a következő „ramaba czinalt”

⁷⁵ 1625 : *Pasc.* I. nr. 126.

⁷⁶ 1627 : *Pasc.* I. nr. 133.

⁷⁷ 1589 : *Hagyat.kv.* p. 31. — 1615 : *Pasc.* I. nr. 96b.

⁷⁸ *Pasc.* I. nr. 96b.

⁷⁹ *Hagyat.kv.* p. 31.

⁸⁰ 1615 : *Pasc.* I. nr. 96b.

⁸¹ 1596 : *Pasc.* I. nr. 65.

⁸² 1637 : *Divis.* 111.

képek díszítették: „Szent Mathe Euangelista kepe, Szent Mattias Apostol kepe, Szent Thomas Apostol kepe, Susanna kepe, Charitas kepe nagy eoregh, Titus Vaespasianus kepe, Maximilianus kepe, Nero cziaszar kepe, Philep Apostol kepe, Chaius Caligula kepe, Octavianus Augustus kepe, Domitianus cziaszar kepe, Mausoleum kepe, Simon Apostol kepe, Bertalan Apostol kepe, Tiberius Cziaszar kepe, Ferdinandus cziaszare, Aulus Vitellius imperator, Az pharos kepe, Murus Babilonis.”⁸³ Viczey otthonának azonban a legkülönlegesebb díszei azok a „kilenc remek, gypszebol conteot tablak” lehettek, amelyek az osztóztató-bírákból is kiesáltak a *remek* jelzöt. Viczey képei azt is elárulják, hogy bár az apostolok és a római császárok arképei lehettek a legkedveltebbek az itteni polgárok körében, az újabb magyar királyok portréi és allegorikus képek mellett Zsuzsánna és a vének ismert históriájához hasonló világias műalkotások szintén otthon találhattak házaikban. Jóllehet a hagyatéki leltárakban általában nem jegyezték fel, hogy a kép mit ábrázol, mégis a szörványos adatok bizonyosága szerint az ilyeneknek a tárgya is az említett témakörökből való lehetett.⁸⁴ Például Urbeger Gergelyné lakását egyetlen „ramas Kleopatra kep” ékesítette, Nagy Szabó Ferencnél „Thadeus apostol” értékes képén kívül több ilyen tárgy nem volt.⁸⁵ Balásfi Bálint és Nyirő Ötvös János hagyatékában viszont két kép, „egy keozepszerw”, valamint „Joseph és pharaho historiaia” fordul elő.⁸⁶

Mindezek után felmerül a kérdés, hogy milyen technikával is készülhettek ezek a képek. A többségük, a közelebről meg sem nevezett *középszerű* képek zöme minden valószínűség szerint fa- vagy rézmetszet lehetett. Például ilyennek tekinthető az említett Kleopátra ábrázolás, amelyet az osztóztatók rámaival együtt sem becsültek többre 80 dénárnál, vagy a Baráth-Viczey hagyatéka idézett kilenc *középszerű* képe, amelyet együttesen nyolc forintra értékelték. A gyakorlati érzékű osztóztató-bírák nem sokra tarthatták az ömágukban anyagi értéket alig képviselő papírlapokat. Különben ez a szemlélet nyilvánult meg Herezegh István hagyatékának összeírói részéről is, amikor a képeket így leltározták: „Harom kepp... chak papyrassos”.⁸⁷ Ezeken a *csak papirosos* metszeteken kívül azonban feltétlenül voltak a kolozsvári patriciusoknak olajfestményei is. Például ilyeneknek vehetjük a Baráth-Viczey hagyatékban részletesen leírt négy képet, amelyeket nem csupán nagy méretük, hanem különleges becsük és szépségük miatt is értékelhettek 16 forintra, tehát feltűnően magasra. De szintén festménynek kell tartanunk a szegényebbrendű Nagy Szabó Ferenc Tadeus apostolát, mert különben a leltároztók nem becsülték volna három forintra. Nyilvánvaló, hogy ezek csak a nagyméretű vásznakat értékelték a komoly pénzt jelentő kárpitokkal és török szőnyegekkel azonos

⁸³ 1627: Fasc. I. nr. 132.

⁸⁴ 1628: Fasc. I. nr. 137. — 1631: Fasc. I. nr. 151. — 1634: Divis. 105.

⁸⁵ 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1629: Fasc. I. nr. 143.

⁸⁶ 1630: Fasc. I. nr. 147.

⁸⁷ 1589: *Hagyat. kv.* p. 37.

kulcs szerint. Ezek a képek, akár metszetek, akár pedig festmények voltak, az otthon korszerű pompáját fokozó egyéb berendezési tárgyakkal együtt külföldről kerülhettek ide, amint ez Stenczel Imre velencei Sibilla képei esetében bizonyítható is. A műtárgyaknak azonban ez az újabb csoportja nemcsak gazdái és baráti körük izlését formálta, hanem feltétlenül hatott a helyi képirókra, mintául szolgálhatott nekik, nevelhette őket a korszerű művészi stílusra. Az idő a kolozsvári reneszánsz életnek ezeket az emlékeit is nyomtalanul elpusztította. Művészetkutatásunknak azonban a helyi művészi élet vizsgálata során komolyan kell számolnia azzal a formáló erővel, amelyet ennek a nyilvánvalóan Olasz- és Németországból származó képanyagnak itteni jelenléte mesterre és megrendelőre egyaránt gyakorolhatott.

4

Az ilyen pompázóan „felöltöztetett” polgárotthonoknak a bútorzata is a kor színvonalán álló reneszánsz izlés térhódításáról tanúskodik. Persze, a kényelemhez és a bútortart differenciáltságához szokott mai ember előtt kezdetlegesnek tetszhetik a XVI—XVII. századbeli kolozsvári lakóházak berendezése. A reneszánsz által az itteni otthonkultúrában meghonosított újítások helyes értékeléséhez azonban nyilvánvalóan nem a mával, hanem a feudalizmus korábbi és későbbi századaival való egybevetés által juthatunk el. A várak és kastélyok egykorú leltárainak adatai éppen úgy, mint Ujfalvy Sándornak a XVIII. század végi erdélyi köznemesi otthonokról rajzolt pompás képe⁸⁸ bárkit meggyőzhetnek arról, hogy a „kincses város” bemutatásra kerülő XVI—XVII. századi lakásművészete sem méltatlan ahhoz a vezető szerephez, amelyet a kutatás az erdélyi reneszánsz történetében Kolozsvárnak tulajdonít.

A kolozsvári lakószobák bútortartát is — a kor szokásának megfelelően — többnyire ládák, asztalok, ülő- és fekvőalkalmatosságok alkották. Mind-egyik bútortartfajtának több változatát emlegetik a források. Bútortörténetünk — sajnos — az egykorú elnevezések közül nem egynek az értelmezésével és azonosításával még adós. Ezért nem minden esetben állapítható meg egészen pontosan, hogy az eltérő név milyen változatot takar. A kolozsvári polgárházakban a közönséges ládák mellett találni „zekreny lada”-t és „lada zekreny”-t, „labas zekren lada”-t, „fekkeő zarus lada”-t, „szekelj szekrini”-t, „fekkeő lada”-t, „fekkeő labas lada”-t, „oldalas lada”-t, „fűyas lada”-t, „eskatulyas lada”-t és különféle díszes ládikákat.⁸⁹ A szekrényládákra illetve ládaszekrényekre utaló adatok valószínűleg az ácsolt ládáknak arra a változatára vonatkoztathatók, amelyből majd később kinőtt a mai szek-

⁸⁸ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai* (Gyalui Farkas kiad.). Kvár, 1941. 118—119, 173—179.

⁸⁹ 1587: *Hagyat. kv.* p. 6. — 1615: Fasc. I. nr. 96c; 1589: *Hagyat. kv.* p. 65.; 1622: Fasc. I. nr. 119.; 1615: Fasc. I. nr. 97.; 1636: *Divis.* 109.; 1611: Fasc. I. nr. 88.; 1615: Fasc. I. nr. 97.; 1589: *Hagyat. kv.* p. 40.; 1627: Fasc. I. nr. 132.

rény.⁹⁰ A fias és iskatulyás ládák viszont hihetőleg a későbbi levelesszekrénykéek és fiókos almáriumok elődjei lehettek. A székely szekrény, vagy az *oldalal* láda sajátosságait azonban már nem ismerjük. Az előbbi minden bizonnyal a székelyföldi népi bútörök modorában festett és díszített lehetett. Hasonlóképpen a *fekvő* ládák névadó jellegzetességét is nehéz elképzelni. Az elnevezés nem utalhat egyszerűen az aljdeszkáján fekvő bútoradarabra, minthogy lábas változata szintén ismeretes. Talán inkább arra kell gondolni, hogy ezek a ládák, ellentétben a függőleges irányban növekvő szekrényládákkal, vízszintes irányban lehettek terjedelmesebbek. Ebben az esetben a máshol *hosszú szekrény* néven emlegetett bútordarabbal lennének azonosíthatók. Előfordul „negy zegeo lada” is.⁹¹

E ládák, kivitelezésüket tekintve, függetlenül alakjuktól, lehettek egy színre *festettek*, *himesek*, vagy *iratosak*, tehát virágdíszesek, *rakottak*, azaz berakásosak vagy intarziások és *gyantárosak*, azaz fényezették.⁹² Az egy színűek között általánosabbak a zöldre, feketére, fehérre festettek, de előfordul „zöld és sárgával festett” láda is.⁹³ A *himes* ládák virágmotívumai felől esupán egyetlen 1587. évi adat tájékoztat, mely egy „rosas” szekrényláda emlékét tartotta fenn számunkra.⁹⁴

A gazdagoknál nagyon gyakoriak a *rakott* ládák, melyeknek vagy csak a mellső lapját díszítették intarziával, vagy pedig a tetejét és oldalait is. A berakásos ládák között a legmódosabb kivitelezésűek a „fodor faval borított”-ak voltak. Ezeknek hihetőleg az oldallapjait díszítették intarziával, míg a tetejüket szép habos (azaz fodor) falemezekkel borították be.⁹⁵ A ládáknak bőrrel való bevonására, fémlapoeskákkel, virágdíszekkel való kiverésére, tehát arra a díszítési modorra vonatkozólag, amelynek egyik szép, de késői emlékét éppen ebben a kötetben mutatja be Balogh Jolán, a XVII. század közepéig terjedő időből kolozsvári adatokat nem ismerünk.

A ládákat — beleértve a szekrényládákat is — zárral, vagy lakattal tették biztonságossá. Könnyebb mozgatásuk céljából a két keskenyebb oldalra gyakran vasfogantyúkat szereltek. E bútordarabok mérete egy és két sing között váltakozott.⁹⁶ Általánosabbaknak a másfél és kétsinges méretűek tűnnek, bár emlegetnek ezeken kívül *hosszú* ládákat is. Beesértékük, a kivitel minőségétől függően, nagyon változó volt. A leggyakoribb típusokat az osztóztató-bírák egy — másfél — két forintra szokták értékelni, de pél-

⁹⁰ Voit, I. m. 167–169, 171, 174–176. — Szabolcsi Hedvig, *Régi magyar bútörök*. Bp., 1954. 25. és 14–16, 20–25. sz. kép. — Bárányné Oberschall Magda, *Magyar bútörök*. Bp., 1940. 2, 4, 6–9, 12, 14–16, 18–19. sz. kép.

⁹¹ 1615: Fasc. I. nr. 97.

⁹² 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1629: Fasc. I. nr. 143. — 1608: Fasc. I. nr. 83.

⁹³ 1615: Fasc. I. nr. 96c.

⁹⁴ *Hagyat.* Av. p. 6.

⁹⁵ 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1637: Divis. 111. — Vö. Voit, I. m. 188. — Szamota István, — Zolnai Gyula, *Magyar oklevélszótár*. Bp., 1902–1906. 249.

⁹⁶ 1588: *Hagyat.* Av. p. 26. — 1611: Fasc. I. nr. 90.; 1631: Fasc. I. nr. 151.; 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1637: Divis. 111.

dául egyaránt maradt adat 16 denárra becsült székely szekrényről és tíz forintos *rakott* ládáról.⁹⁷

A ládák azt a célt szolgálták, mint ma a szekrények és a fiókos bútor-
darabok. Mindenféle ruhaneműt, értéktárgyat, portékát, iratokat és könyveket
tartottak bennük. A használatban lévő ruhaneműeket azonban a nagyszámú
fali fogasokra akasztották. A leveleket a *fias láda* oldalt lévő „fiában”,
az arany-ezüst edényeket, ékszereket és a készpénzt nehéz, vasalt, olykor
kovácsolt vas ládákban, az apróbb ékszereket kisebb *eskatulyás* ládikák-
ban őrizték; ez utóbbiakat többnyire egy nagyobb ládába zárták be. Vol-
tak azonban finom kivitelű apróbb ládácskák is, amelyeket az ünneplő szoba
asztalára, vagy más bútor darab tetejére helyezve, elsősorban dísz tárgynak
tekintettek. Például ilyen volt az a Nyirő Ötvös János hagyatékában sze-
replő „kis cifrás aranyas láda, homoru az fedele”, melyet 1630-ban két
forintra becsültek.⁹⁸ A lakás díszét az íróalkalmatosságok tartására való
kiesi kalamáris ládákkal is fokozták. Gondos kivitelüket mutatja, hogy
értékük szintén két forint körül mozgott. Említenek a leltárak egy „Borsoló,
kalamáris (!) modw láda“-t.⁹⁹ Ugyanebbe a csoportba sorolandók az asz-
szonyok varrókészletét tartó ládácskák, melyeknek kivitelezése felől Dési
Ötvös Jánosné hagyatéka tájékoztat. Itt szerepel egy „varro láda vy sza-
basu, szeold posztos”.¹⁰⁰

Hasonlóképpen nélkülözhetetlen bútor darabok voltak az asztalok.
Ezeknek „ladas” és „ladatlan”, „gyalog” és „fel zeres” típusát emlegetik a
hagyatéki leltárak.¹⁰¹ Régebbi divatúnak a gótikus korban is elterjedt *ládás*
asztal tekinthető. Az ilyen asztalok ismét lehettek zárosak vagy záratlanok.
Az előbbieknél az egyébként sínen csúsztható fedőlapot a zár nyelvvel
rögzítették az asztal „ládája” felett. Az ilyen bútorokat az osztóztató-bírák
két és fél forinttól négy forintig értékelték.¹⁰² Nemesak azért, mert egy
kisebb ládával felérő biztos tárolóhely volt ez is, hanem mert az asztal
„ládája”-nak oldalait szép, lapos faragásokkal díszítették és a lapját is
igyekeztek minél szebben kidolgoztatni. A kolozsvári ízlésre jellemzően
rávilágít a néhai Szabó Lénárd hagyatékával kapcsolatos alábbi feljegyzés:
„Vagion három zaaros aztalok. Egiknek fodor fa az fedele, masiknak fekete
giontaros, az cziak feyer”.¹⁰³ A legértékesebbnek tehát az asztal esetében is
a habos (fodor) fával beborított lapút tekintették. A záratlan *ládás* asz-
talan bizonyára az asztal neműeket és más előjáró tárgyakat tartották.

A *ládatlan* asztal már átmenet az újabb, egyszerűbb, legfeljebb fiókos
asztal felé. Kivitelezése is egyszerűbb. Ezért becsülhettek egy ilyen asztalt

⁹⁷ 1615 : Fasc. I. nr. 97. — 1636 : Divis. 109.

⁹⁸ Fasc. I. nr. 147. — Kép : Voit, i. m. 176, 184.

⁹⁹ 1589 : *Hagyat. kv.* p. 37. — 1630 : Fasc. I. nr. 147. — Kép : Szabolcsi, i. m. 29.

¹⁰⁰ 1635 : Divis. 107.

¹⁰¹ 1615 : Fasc. I. nr. 97. — 1629 : Fasc. I. nr. 143. — 1633 : Divis. 103.

¹⁰² 1587 : *Hagyat. kv.* p. 6. — 1615 : Fasc. I. nr. 97. — Kép : Voit, i. m. 170. — B. Ober-
schall, i. m. 3. sz. kép. — Szabolcsi, i. m. 65.

¹⁰³ 1608 : Fasc. I. nr. 83.

1629-ben esupán 75 dénárra.¹⁰⁴ A *gyalog* asztal alacsonyabb lábú, talán műhelybeli munkaasztal lehetett. Még bizonytalanabb, hogy mit neveztek „fel zeres”, vagy „fel zerw” asztalnak. Hihetőleg olyan kétlábú lapok voltak ezek, amilyenekkel vendégség idején mindkét irányban kiegészíteni szokták az asztalt. Ezeknek az értéke általában egy forint.¹⁰⁵ Természetesen a kolozsvári házakban is gyakran előfordulnak „paraszt” asztalok. Ezeknek az értékét 80 dénár körül állapították meg.¹⁰⁶ Az ebédlőasztal helye általában valamelyik sarok, de ezenkívül lehetett még más asztal is a szobában.

A zsúfoltságtól mentes, levegős kolozsvári otthonbelső leggyakoribb bútordarabjai közé tartoztak a különböző ülőalkalmatosságok. Még ekkor is általánosan elterjedtek a terpeszlábakra fektetett, deszkából készült (úgy látszik, hátas és hátatlan) lócaszerű padszékek. Ezeket — mint már említettük — padfedelekkkel, szőnyegekkel, párnákkal igyekeztek kényelmesebbé tenni. Adataink „fal melle ualo”, „asztal keörwl ualó”, „roeuíd” padszékekről szólnak.¹⁰⁷ Kidolgozásukat tekintve, zöldre festettek és gyan-tárosok, vagy *parasztok* és *fejérek*, azaz festetlenek voltak.¹⁰⁸ Áruk, méreteiktől változóan, 10—50 dénár között mozgott. A padokkal szemben az új idők divatját a változatos kivitelű karszékek képviselték a kolozsvári otthonokban. A kétfajta ülőbútorzat között a többülékes karszékek, az úgynevezett *hosszú székek* alkották az átmenetet. Például 1633-ban Mathes Hann hagyatékában említenek egy 50 dénárba becsült „ket embernek valo festekes” karszéket.¹⁰⁹

A reneszánsz izlés térhódításának vizsgálata szempontjából különösen becsesek azok az adatok, amelyek egészen világosan utalnak az ülőbútorzat terén bekövetkezett változásokra. A *paraszt* és *fejér, tarka*, vagy „zeoldeon festett” karszékek mellett a hagyatéki leltárak gyakran emlegetnek „fodor papirasos... olaz korsos”, „zeöld, olasz korsós”, „zeoldeon festett zekfeoues... olaz korsos”, „papirosos, olasz orsos” (!) karszékeket.¹¹⁰ Uzdi Gergely szücsmester feleségének az ingóságai között 1618-ban „egj himes karzek oloz korsoual”, az Urbeger Gergelynéi között pedig „egj rosteljos karzek” is előfordul.¹¹¹ Minthogy a *rostélyos* és *olasz orsos* elnevezés minden valószínűség szerint ugyanazt az orsos esztergályozású, baluszteres vázú karszéktípust jelöli, a felsorolt változatok mind az olasz reneszánsz ülőbútor, illetve formakészlet erős kolozsvári divatja mellett tanúskodnak. Ezek az elnevezések vitathatatlaná teszik az olasz hatást; a vázából kinövő stilizált virágcsomó (az ún. *olasz korsó*) motí-

¹⁰⁴ Fasc. I. nr. 143. — Kép: Voít, i. m. 91, 171.

¹⁰⁵ 1615: Fasc. I. nr. 96c. — Vö. Voít, i. m. 177. — Szabolcsi, i. m. 29.

¹⁰⁶ 1624: Fasc. I. nr. 123.

¹⁰⁷ 1614: Fasc. I. nr. 96a. — 1630: Fasc. I. nr. 147. — 1638: Divis. 114.

¹⁰⁸ 1588: *Hagyat. kv.* p. 19. — 1630: Fasc. I. nr. 147.

¹⁰⁹ Divis. 103. — Vö. 1637: Divis. 111.

¹¹⁰ 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1627: Fasc. I. nr. 132, 135. — 1638: Divis. 114.; 1611: Fasc. I. nr. 88.; 1615: Fasc. I. nr. 96c.; 1587: *Hagyat. kv.* p. 6. — 1622: Fasc. I. nr. 119.

¹¹¹ 1618: Fasc. I. nr. 104. — 1615: Fasc. I. nr. 97.

vuma viszont éppen olyan közismert eleme a reneszánsz formakincsnek, mint a baluszteres megoldás a reneszánsz bútorművességnek. E motívum rendkívüli kedveltségéről tanúskodik, hogy az *olasz korszó* még a XVIII. század végén is egyik fontos eleme a kolozsvári díszítőművészetnek.¹¹² Az olasz reneszánsz-hatás helyivé alakulására utal a (hihetőleg faragott) *him* és az *olasz korszó*, illetve az olasz korszó és a szegfü együttes alkalmazása a karszékek hátán.

Különleges megoldásnak, de szintén az új idők divatjának látszik a karszék lapjának *fodor papirossal* való beborítása.¹¹³ Feltételezésünk szerint ez a megoldás a kezdődő kárpitozásnak egy sajátos változata lehetett ugyan, de egyelőre még inkább a díszítés, mint a kényelem céljait szolgálhatta. Amiként szokásban volt a karszékeket selyemmel, bársonnyal, bőrral borítani, ugyanúgy vonatták be karszékeik ülőlapját a kolozsvári polgárok az általuk különösen kedvelt drága bútorfák „habosságát” utánzó „fodor” papírral. Természetesen az ilyen „papirosas” karszékeket is (olykor bőr) párnákkal és szőnyegekkel igyekeztek kényelmesebbé tenni.¹¹⁴ A fentebb elősorolt karszékeket 50—75 dénárral vették fel a hagyatéki leltárakba.

A reneszánsz bútorművesség alakította ki és terjesztette el mindenfelé a töltött, kényelmes ülőalkalmatosságokat. Bár ezek nagyobb mértékben a legelőkelőbb társadalmi rétegek között is csupán a XVII. század második fele óta honosodtak meg németalföldi hatásra,¹¹⁵ szórványos használatuk Kolozsvárt már egy fél századdal korábban kimutatható. Magas, egyenes hátú, de a régebbieknél alacsonyabb lábú, kárpitozott „szeczel” (selye, zsölye) szék előfordul a dúsgazdag Baráth (Münich) Sebestyén 1596-ban és Viczey Máté 1627-ben felvett hagyatéki leltárában éppen úgy, mint az 1634-ben elhunyt, középrendű Scheerl Mihályné Palástos Zsófia holmija között.¹¹⁶ Egy-egy ilyen széket az osztóztató-bírák általában egy forintra értékelték. A polgári kényelemnek ez a divatos vivmánya tehát viszonylag korán eljutott a módosabb kolozsvári otthonokba, mégpedig az elnevezésből sejtetően német (bécsi?) közvetítéssel, általánosan használttá azonban a város „kineses” korszakában sem vált. A legkedveltebb ülőbútorok Kolozsvárt az olaszos díszítésű karszékek maradtak; itt a vizsgált korszakban a magyaros típusként emlegetett *támasztószékek* divatja nem mutatható ki.¹¹⁷

Fekvőhelyekül a polgárság zöme továbbra is az egyszerű „nyoszolyá”-kat használta, de a tehetősebbek házaiban már ott találjuk az új divatú „ágy”-akat is.¹¹⁸ Az ezekhez mintául szolgáló, szinte fényűzően pompás első darabokat a kolozsvári patriciusok is, akárcsak a főurak, drága pénzen messze idegenből hozatták.

¹¹² Lásd Balogh Jolán tanulmányát e kötetben. — Vö. Voit, i. m. 170.

¹¹³ 1596: Fasc. I. nr. 65.

¹¹⁴ 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1630: Fasc. I. nr. 147. — Vö. B. Oberschall, i. m. 24.

¹¹⁵ Voit, i. m. 178. — Radvánszky, i. m. I. 30.

¹¹⁶ 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1627: Fasc. I. nr. 132. — 1634: Divis. 105.

¹¹⁷ Voit, i. m. 178—179.

¹¹⁸ Vö. Szabolcsi, i. m. 30.

E dolgozatnak nem feladata a kolozsvári otthonok teljes felszerelését bemutatni. Mégis helyesnek látszik röviden szólani az ágyneműkről, mint a lakáskultúrára különösen jellemző holmokról, annak az adatanyagának az érzékeltetése végett is, amelyet ez alkalommal nem használtunk fel, de amelynek a tanulságaival általános értékelésünkben és megállapításainkban szintén számoltunk.

Az ágy aljára szalmazsákokat, a módosabbak viszont már gyapottal töltött „nadracj”-t (matrácot) tettek.¹²⁷ Erre, a fekvés kényelmesebbé tétele végett általában török vászonból készített derékalj került, melynek csupját gazdagon díszítették. A leggyakoribbak közül felemlíthetők a „mereő seljem”, a „ueres fonalal uarot”, a „kek seljemmel szwt”, a „czynalatlan veres gjapot fonalal, szaruasos”, az „eott rend fekete szeor szellel valo”, a „veres seljem szelel, három rendel ualo”, a „kekes rosas”, a „sarga és zeold seljem veszeos”, kékes „giapot vaszon, vereses czillagos”, „paras czillagos, veres fonallal varrot giapot vaszon” meg más derékalj-csupok.¹²⁸ A gondosan kivarrt csupok ára fél és két forint között mozgott.

A lepedők a legkülönbözőbb anyagokból, de leginkább lengyel gyolcsból és török vászonból készültek. Általában recével, vagy csipkével, illetve mindkettővel díszítették a lepedőket. Egy szép „ket szel” lepedő becsértéke 1637-ben két forint volt.¹²⁹

Fejük alá vánkost és főaljat tettek s ezeknek a huzatát is felhasználták az otthon színhatásának fokozására. E varrások jelentős része kolozsvári varróasszonyok és a család nőtagjainak az ízlését hirdette, de gyakori lehetett köztük, főként a patriciusházakban, a külföldi holmi is. Például Herezegh István „lengiel myw kekes” vánkoshéjakat használt. Auner Mártonnak „teoreok selljemmel zeott” vánkoshéja volt.¹³⁰ Gyakran emlitenek „mereő kekes feötteöl ualó”-t, „reczeses vankos”-t, „kekes seljmes rosas fewalj haj”-t, „ueresses, rosasan zeött es koczkasan szeött vankos hey”-t, de „paraszt nygy nywstoes fiwalj haj”-t, és vereses „parasztiab fewalj haj”-t, „bors himw vankos haj”-t is.¹³¹ A későbbi virágos reneszánsz levegője tehát már ekkor ott kísért a kolozsvári polgárotthonokban. A fekvőhelyeknek ezt a meleg, kedves színességét jellemzően idézi élénk Mathes Hann hagyatéki leltára.¹³²

A színek tobzódása azonban a paplanokon érte el a tetőfokát. A Törökországgal élénk kereskedelmi összeköttetésben álló kolozsváriak körében

¹²⁷ 1627: Fasc. I. nr. 151.

¹²⁸ 1610: Divis. 6. — 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1633: Divis. 103. — 1637: Divis. 111.

¹²⁹ 1627: Fasc. I. 132, 135. — 1635: Divis. 107.

¹³⁰ 1589: *Hagyat. kv.* p. 31. — 1610: Divis. 6.

¹³¹ 1615: Fasc. I. nr. 97. — 1630: Fasc. I. nr. 147. — 1634: Divis. 105. — 1635: Divis. 107. — 1636: Divis. 109. — 1589: *Hagyat. kv.* p. 65. — 1623: Fasc. I. nr. 121.

¹³² Ennek a középrendű polgárnak az otthonában az összefrök az ágyneműk között például ilyen darabokat találtak: „Egy aranyas negy nywsteos veres rosas fewali hej; egy madaras, czillagos, veres fonallal varrot fevali hej; egy veres fonallal varrot keortvelies vankos hej, giapot vaszon; egy giapot vankos, veres fonallal varrot szekfws; egy szeosz fewalj hej, czillagos, vezeos.” (1633: Divis. 103.)

általánosan elterjedt volt ez a drága ágynemű. Divatját mutatja, hogy a tanács szőnyeg mellett paplant is gyakran adott ajándékba a tekintélyes polgárok menyegzője alkalmából.¹³³ A paplan éppen olyan kedvelt fényűzési tárgy, a jólét és tekintély kifejezője volt a XVI—XVII. századforduló Kolozsvárján, mint a török szőnyeg. A becsértékük is körülbelül azonos volt a szokványos méretű szőnyegekével. Öt-hat forinttól 15—16 forintig értékelték fel az osztóztató-bírák a paplanokat, bár előfordulnak 25 forintos darabok is.¹³⁴

Drága, nehéz és élénk színű anyagokat használtak, sokszor bizony tarkán ható összevisszaságban a paplanok bevonására. Ragyogó pompájukról a hagyatéki leltárak különben szűkszavú szövegezéséből is nyerhetünk némi képet. Például a fentebb említett Herczegh Istvánnak 1589-ben „coregh viraghos, barsonios arañas“ és „zeold baghazias“ paplana volt. Baráth (Münich) Sebestyén szintén olyan paplannal takarózott. „kÿnek aranyas barsony az keozepe“. Viczey Máténak három paplana volt. Az egyiknek „az keozepi viragos, keorwlle zeold taphota“, a másíknak, melyet 25 forintra becsültek „az keozepi teoreok arañas szwt“, a harmadik „szep paplan, melynek az keozepi arañas barsoni szelbeol vagion, keorwlle test szÿn tafota, alatta kek bagazia“. Ez utóbbihoz hasonló kivitelű volt Stenczel Imre egyik paplana, melynek „az keozepi szederies, veszös, teoreok materia, az keorneye teezin es kek bagazia“. Volt ezenkívül hagyatékában egy „kek barsony apro viragu paplan, az szeli keorneyül sarga es zeold tafota.“¹³⁵

Az ágyakat nappalra szintén török földről hozott teveször pokrócokkal, terítőekkel vagy szőnyegekkel és színes *fedele*kkal takarták le. Például Cze-mentes János ötvösmester „seotet kek keche“-t használt erre a célra. Szegény házakban azonban már ekkor előfordul a cserge is.¹³⁶

A felsorolt bútordarabok, olcsóbb vagy drágább kivitelben, minden kolozsvári házban megtalálhatók. A tehetősebbek otthonaiban ezeken kívül még sok berendezési tárgy mondható általánosnak. Ezek közül leggyakoribbak az almáriumok és pohárszékek, illetve tálások.

Az almáriumokkal kapcsolatos egyik adatunk kétségtelenné teszi, hogy ezzel az elnevezéssel szekrényyszerű, álló bútordarabot illettek, melyben asztalneműt, esetleg edényeket tartottak.¹³⁷ Hasonló célt szolgáltak a későbbi kredencekre emlékeztető pohárszékek, amelyek alul ajtós, felül polcos bútordarabok voltak. A szerényebb otthonokban a népművészetből jól ismert tálás látta el ezt a feladatot.¹³⁸ Mielőtt azonban tovább mennénk, meg kell hallgatnunk e bútorokban tárolt berendezési tárgyak bizonyágtételét is.

Az asztali fehérneműk közül legtöbb adat az abroszok felől maradt.

¹³³ Például: 1619: Számadáskönyvek, fasc. 15/a., XII. köteg, p. 184.

¹³⁴ 1627: Fasc. I. nr. 132.

¹³⁵ 1589: *Hagyat. kv.* p. 31.; 1596: Fasc. I. nr. 65.; 1627: Fasc. I. nr. 132.; 1637: *Divis.* 111.

¹³⁶ 1588: *Hagyat. kv.* p. 14. — 1627: Fasc. I. nr. 131.

¹³⁷ 1624: Fasc. I. nr. 123. — 1637: *Divis.* 111.

¹³⁸ 1627: Fasc. I. nr. 132. — 1623: Fasc. I. nr. 121.

Ezekkel különösen gazdagon fel lehettek szerelve a jobb polgárházak. A legtöbbre a „krakkaj”, vagy általában „Lengyel országgy” portékákat becsülték. A „krakaj modra zeot sahos” megjelölés azt sejteti, hogy már a XVI. század végétől fogva itthon is készítettek ilyen „lengyel” izlésű abroszokat.¹³⁹ Darabjukat a leltározók a századfordulón két forintra becsülték. A krakkói abroszoknak volt „salangos”, azaz „keornyes keorül roitos” változata.¹⁴⁰ Kevesebbre, általában egy forintra értékelték a „sahos” abroszokat. A lakosság zöménél ez a fajta volt általános. Az ilyen abroszokat a beleszótt sávok mintán kívül is díszítették. A hagyatéki leltárakban előfordulnak „erdely sahos”, „tiragos sahos”, „gijapotos... chilagosan uarot”, „czafrangos, kekes, veszeos, krakaj sahos” abroszok és olyanok, amelyeknek „az keozepiben rudas keotes” volt. A legolcsóbbak a „szeosz” abroszok voltak. Ezeket az osztóztató-bírák 50—60 dénárral vették fel a leltárba.¹⁴¹ Természetesen a díszítőkedv és a divat számtalan változatot termelt ki. Ezek felől olykor még a leltárak is tájékoztatnak. Például emlegetnek „bors hymw”, „bulya vaszon, mereon halo formara varrot, az ket vege roitos”, vagy „feier rosas” abroszt, melyben „szeles feier keotes van”.¹⁴² Az abroszokhoz hasonlóan a „kraceaj asztal keszkeneo”-k voltak a legkedveltebbek. Darabjukat 40 dénárra értékelték a leltározók.¹⁴³ Hihetőleg a több „szél”-ből (darabból) összevarrt abroszokra terített dísz (futó) volt Urbeher Gergelyné „giapotos kendeö”-je, melyen „uceres fonalal pauak uadnak” kivarrrva.¹⁴⁴

Az asztali edények és evőeszközök is rendkívül változatosak és érdekes adatokat szolgáltatnak az életmód finomodásáról, az étkezés differenciálódásáról, valamint arról a jólétről, amelyben a kolozsvári iparos- és kereskedő-polgárság zöme a vizsgált időszakban élt.¹⁴⁵ Bár az ezüst edények a kevésbé módos otthonokban is feltűnően nagy számmal voltak találhatóak, a fatálak és fatányérok a gazdagok házából sem hiányoztak.¹⁴⁶ A legáltalánosabbak azonban mégis az ónedények voltak. Ilyenekből például Baráth (Münich) Sebestyén hagyatékában 200, a Palástos Zsófiáéban 100, a Stenczel Imrééban pedig 479 fontnyit írtak össze.¹⁴⁷ Az ónedényeken kívül azonban rézedények is rendkívül gyakoriak a kolozsvári házakban. Ezeket minden jel szerint többségükben keletről hozták be. A kolozsvári otthonok ilyen felszerelésének gazdagsága annyira közismert volt, hogy a főurak, sőt a fejedelmi udvar is menyegző, vagy más rendkívüli nagy vendégeskedés idején az itteni polgároktól kértek kölesön ón- és rézedényeket.¹⁴⁸

¹³⁹ 1589: *Hagyat. kv.* p. 13—14, 31. — 1635: *Divis.* 107.

¹⁴⁰ 1615: *Fasc. I.* nr. 97. — 1637: *Divis.* 111.

¹⁴¹ 1615: *Fasc. I.* nr. 97. — 1622: *Fasc. I.* nr. 119. — 1627: *Fasc. I.* nr. 132. — 1637: *Divis.* 111. — 1635: *Divis.* 107.

¹⁴² 1627: *Fasc. I.* nr. 133. — 1637: *Divis.* 111.

¹⁴³ 1627: *Fasc. I.* nr. 132.

¹⁴⁴ 1615: *Fasc. I.* nr. 97.

¹⁴⁵ Analógiák nemesi otthonokból: *Radvánszky, i. m.* I. 316—346, 448—470.

¹⁴⁶ 1633: *Divis.* 103. — 1636: *Divis.* 109.

¹⁴⁷ 1596: *Fasc. I.* nr. 65. — 1634: *Divis.* 105. — 1637: *Divis.* 111.

¹⁴⁸ *Decreta centumvirorum, 1569—1584,* p. 143a, 155b, 185a. — *1585—1605,* p. 260.

Az öntárgyak többsége kolozsvári és erdélyi (hihetőleg segesvári) mesterek műhelyéből került ugyan ki, de a tehetős rétegek előszeretettel és nagy tömegben vásárolták a divatos és diszes külföldi darabokat is. A legértékesebbeknek az „angliaj” ónedényeket tartották, a legelterjedtebbek pedig a „bechy” portékák voltak. Például Mihály deák nótárius hagyatékában angliai, bécsi, „koloswary”, „erdely” óntálak és tányérok szerepelnek.¹⁴⁹ E méretük szerint (kisebb, közepes, öreg) nyilvántartott edények díszítése vagy „cifrás”, tehát metszett, vagy pedig „vert” volt. Említenek „halheas” díszítésű kannákat is.¹⁵⁰ Néhány példából képet alkothat magának az olvasó ezeknek a múzeumokban is látható daraboknak a díszítéséről és az ilyen edények különlegesebb fajairól. Például Máglás Tamásnak „kis viragos” óntála, Baráth (Münich) Sebestyénnek „dretteles” bécsi ónkannácskája és 12 „files apro talachka”-ja volt. Palástos Zsófiának a hagyatékában többek között szerepel egy „himes szeges masfel eiteles kanna, kin test allasok (azaz emberalakok) vadnak”.¹⁵¹ Emlegetnek a források már határozottan megkülönböztetve ón „pechenie tannier”-t, „mustarnak valo talaczikak”-at, és „tormanak ualo taloczkek”-at, „negy egymas utan ualo salatanak ualo talakat”, „kapos belesnek valo eoregh rez tal”-at, „gyeormeknek valo chechies ezwt”-öt, „marcipan swttee medence”-t is.¹⁵²

A kolozsvári háztartásokban a tartós fa- és fémedények mellett egészen eltörpül a „czierep mwuek” száma. Hihetőleg még nem törökföldi, hanem olasz fajánsz áru volt Herczegh István 1589-ben említett „bokalj chesze”-je. Urbeger Gergelyné hagyatékában „kek mazas kws taloczka iratos”, a Mihály deák nótáriuséban pedig „egj bechi mazas chieze” fordul elő. Az erdélyi cserépművesség csúcsát jelentő újkeresztény (habán) edények használata felől a legkorábbi adatunk 1651-ből való, amikor „egj kek kancsjo, Vinczen csinalt”-at említenek.¹⁵³

Az üvegnemű szintén ritka lehetett a kolozsvári házakban, bár „czwt wuegh pohar-lab”-ak emlegetése azt sejteti, hogy a patriciusok ünnepélyes alkalmakkor használt díszedényei között üveg (esetleg kristály) serlegek is akadtak.¹⁵⁴

¹⁴⁹ 1611: Pasc. I. nr. 88.

¹⁵⁰ 1628: Pasc. I. nr. 139. — 1630: Pasc. I. nr. 147.

¹⁵¹ 1587: *Hagyat. kv.* p. 6. — 1596: Pasc. I. nr. 65. — 1634: Divis. 105. — Stenczel Imre ón „ezkősei” közül viszont az alábbi különlegesebb darabok említhetők fel: „Egj Eoregh czifras tal, három hal az keozepiben. Egj eoregh Callag forma csizerlett tal. Czifras koros tal. Egj gyümölcsajnek valo szep czifras on Csesze. Egj mas gyümölcsajnek valo labos csesze. Három egj aranyu specialenak ualo nagj szafu, negj szegü on palazkok. Egj Jeges víznek valo fogatos, csesze on korso. Teoreok rez korso, hosszú cseszü, fedetlen.” (1637: Divis. 111.)

¹⁵² 1589: *Hagyat. kv.* p. 31. — 1611: Pasc. I. nr. 88. — 1615: Pasc. II. nr. 52. — 1622: Pasc. I. nr. 119. — 1627: Pasc. I. nr. 134. — 1633: Divis. 103. — 1637: Divis. 111. — 1640: Pasc. II. nr. 123.

¹⁵³ 1630: Pasc. I. nr. 147.; 1589: *Hagyat. kv.* p. 37.; 1611: Pasc. I. nr. 88. — 1615: Pasc. I. nr. 97.; 1651: Divis. 28.; Vö. Benkő Loránd, *Bokaly*, Magyar Nyelv 1956. 450–456. és Hercegi Jánosnak e kötetben megjelenő tanulmányával.

¹⁵⁴ 1627: Pasc. I. nr. 143. — 1639: Pasc. I. nr. 147.

Az evőeszközök közül kés, kanál és a villa is már egyaránt szerepel a leltárakban; ez utóbbi azonban valamivel ritkábban. Anyaguk, a penge kivételével, ezüst vagy aranyozott ezüst. A ház férfitagjai az általuk használt kést vagy villát és kést díszes tokban állandóan maguknál hordták. Ezekről az ékszernek beillő darabokról Baráth (München) Sebestyén késtkja alapján alkothatunk magunknak képet. Az ő hagyatékában szerepel egy „mereo ezewst kes hywely, kiben wagion 59 tewrkes, az vegeben egy coregh gyeongy“, melyet késestől 28 forintra becsültek.¹⁵⁵ A kanalakat nyelvük díszítési módja szerint megkülönböztetve emlegetik a leltárak. Előfordulnak „eoz labw ezewst kalan“-ok, „tekert nyelw“ és „tekert melleo kalan“-ok, „orezas melleo ezewst kalan“-ok, „chyer leueles“, „szeges nyelvü kalanok, emberfeo raita“, „szeges nyelvü, lengjel forma kalanok, emberfeos“, „teoreok forma egiben jaro kalan“-ok, „sodrot nyelvü kalan“-ok.¹⁵⁶

A különféle ezüst és aranyozott kupák, serlegek, poharak, csészék szintén fontos elemei voltak annak a reneszánsz pompának, amelyet a kolozsvári társadalom élete a jeles napokon magára öltött. Messze vezetne és szinte külön tanulmányt igényelne a kolozsvári otthonok e pazar díszének részletes elemzése. Mégis szólanunk kell róluk, hiszen annak a virágzó régi ötvösművészetnek, amelyet a reneszánsz pompakedv és élnivágás Kolozsvárott létrehívott, ma már ezek a sokszor szintelen és gyarló szövegezésű leltári feljegyzések a legbővebb forrásai. Az alábbiakhoz hasonló példák szinte vég nélkül szaporítható sora éppen úgy, mint a hagyatékok elképesztően gazdag ékszeranyaga azt mutatja, hogy azokban a városokban, amelyekben a török pusztítások az élet folytonosságán nem okoztak végzetes törést, a polgárság tehetős rétegeinek reneszánsz anyagi művelődése semmivel sem maradt a feudális világ vezetőinek, az udvaroknak a materialis kultúrája mögött.¹⁵⁷

Nagyon gyakoriak voltak a „mereo aranyos fel kupak“, az aranyos „wdwari pohar“-ak, „szeoreos Mugil pohar“-ak, „serleg pohar“-ak, „lábás“ ezüst poharak, „chezes pohar“-ak és csészék, valamint az ezüst kannák.¹⁵⁸ Kiragadott példaként idézzük Herczegh István hagyatékából a következő edényeket: „ket labas Coronas reghy pohar. Ket arantias pohar, egyik keortwelj forma, masÿk reghy modw“.¹⁵⁹ Baráth (München) Sebestyénnek sok más mellett volt egy „reghy oh Abraham kupa“-ja (hibetőleg Ábrahám történetét ábrázoló domborművel díszített kupa). Szép lehetett az az „eoregh serlegh pohar, három planeta raytha“, amelyet szintén Baráth mondhatott magáénak.¹⁶⁰ Mihály deák nótárius ezüst marhája közül az alábbi két

¹⁵⁵ 1587: *Hagyat. kv.* p. 6.; 1611: Fasc. I. nr. 88. — 1634: Divis. 105.; 1596: Fasc. I. nr. 65.

¹⁵⁶ 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1637: Divis. 111.; 1610: Divis. 6. — 1615: Fasc. I. nr. 96b.; 1611: Fasc. I. nr. 88.; 1637: Divis. 111.

¹⁵⁷ Vö. Radvánszky, i. m. I. 316–337.

¹⁵⁸ 1587: *Hagyat. kv.* p. 6, 13–14 (1588). — 1634: Divis. 105. — 1635: Divis. 107. — 1637: Divis. 24.

¹⁵⁹ 1589: *Hagyat. kv.* p. 31.

¹⁶⁰ 1596: Fasc. I. nr. 65.

remek darabot említjük fel: „Egy labos chieze pohar, mind kiül beleöl arañas es pikeljes... Egy sellek pohar, meljnek az felseö zele kiuül beleöl arañas es az apia neve rajtta“.¹⁶¹ Viczey Máté gazdag hagyatékában, sok más mellett, szerepel egy „pogan penzes eýteles ezwst kanna“, melyet a leltározók 115 forintra, egy „merco arañas eöszue iaro kupa“, melyet 140 forintra, és egy „szeges chieze. az keozepibe egy nyul forma“, melyet 89 forintra értékelték.¹⁶² Dési Ötvös Jánosné értékei közé tartozott „hat Mugýl ezwst pohar, beleol aranyosak“ és egy „labas bertüs pohar“.¹⁶³ Stenczel Imre drága edényei egymagukban is komoly vagyonnal érték fel.¹⁶⁴

Már ez a néhány adat is jól mutatja, mekkora anyagi értékek tezaurálódtak arany-ezüst javakban a polgárok kezén. A felhalmozódó vagyon tezaurálása azonban csak az egyik, bár legfőbb mozgóatója annak, hogy a polgárság ékszerekkel és drága edényekkel igyekszik megtölteni otthonát. Feltétlenül közrejátszott ebben az új reneszánsz életfelfogás is, mely az anyagi világ élvezését, a vagyon, a hatalom kimutatását, a pompázást hirdette. Minthogy a hagyatékok felbecsülésekor a drágaságok esetén is szinte csak a felhasznált nyersanyagot értékelték, a kivitelezésre fordított művészi munkát pedig alig-alig vették számításba, a pusztá tezaurálás szempontjának megfelelőbb lett volna jó készpénz tárolása. A szépségnek és a pompának is áldoztak tehát a kolozsváriak, amikor vagyonuk egy részét ilyen ötvös-művészeti remekbe fektették. Erre utalnak különben azok a dísz tárgyak is, amelyekkel a tehetősebbek, a drága edényeken túlmenően is, fokozni kívánták otthonuk és különösen lakomáik fényét. Például Viczey Máté házában volt egy „ezwstbeöl czinalt bika“ és egy „megh ezwsteöztetet eökeör szaru, melinek az fedele egy eökeör fw“. Balásfi Bálint hagyatékában egy „aranias szel malom“ és egy „delphines heolczeon“ szerepel. Stenczel Imrének az asztaldíszek között viszont „egj mereo aranyas ezüst szaruas feiesteol“ volt, melyet az összeírók 45 forintra becsültek.¹⁶⁵

Az élet gazdagodása és finomodása mellett tanúskodnak a gyermekek „aranias fa lu“-vai, éppen úgy, mint a „rez etek melegiteö“-k, „bor hwveossiteö rez vanna“-k, a gyümölcs felszolgálására szolgáló lábas csészék, vagy a különféle órák és a pompás kötésű könyvek előfordulása a leltározott holmik között.¹⁶⁶ Baráth (München) Sebestyénnek már a XVI. század második felében volt „ewteo ora“-ja, de a gyakoribbak a „kis nyakbauetö oraczika“-k. Az óra azonban rendkívüli luxuscikknek számított, hiszen Viczey

¹⁶¹ 1611: Fasc. I. 88.

¹⁶² 1627: Fasc. I. nr. 132.

¹⁶³ 1635: Divis. 107.

¹⁶⁴ Néhányat felsorolunk belőlük és zárójelben adjuk azt is, hogy az illető tárgyat az osztoztató-bírák hány forintra becsülték: „Egy mereo aranyas, konoros, eöszue jaro bokor kupa (62 frt.). Egj fel kupa mereo Aranjas, konoros (76 frt.). Egj Struczmony fedeles labas pohar (70 frt.). Egj bertüs, arános so tarto, kiuül mereö aranjos (24 frt.). Egj karsu ezüst kanna, az allya spiczre lyukasztasos (44 frt.). Egj eöregh udvari pohar, spiczos, aranjas (63 frt.). Egj Szereczen dios pohar (12 frt.). Ezüst talatska, mereo aranyos (16 frt.). 1637: Divis. 111.

¹⁶⁵ 1627: Fasc. I. nr. 132.; 1630: Fasc. I. nr. 147.; 1637: Divis. 111.

¹⁶⁶ 1627: Fasc. I. nr. 132.; 1630: Fasc. I. nr. 147.; Divis. 1655. febr. 6.

Máté kis nyakbavető órácskáját 25 forintra, Balásfi Bálint „Habenum faba foglalt igen szép wteo ora“-ját pedig egyenesen 40 forintra értékelték az osztoztató-bírák.¹⁶⁷ Ennek ellenére a város vagyonos rétegeinek körében az óra nem lehetett ritka, hiszen a XVI. század végétől fogva „oragjarto“ mester állandóan lakott Kolozsváron.¹⁶⁸

A könyvek s különösen a klasszikus auktorok alkotásainak gyors elterjedése a polgárság körében a reneszánsz művelődés térhódítását egy egészen más területen mutatja be. Ezzel a kérdéscsoporttal azonban külön tanulmányban, más alkalommal óhajtunk foglalkozni. Itt csak arra utalunk, hogy a könyv a századfordulón már elengedhetetlen tartozéka a kolozsvári otthonoknak, és hogy e könyvek lapjairól is a humanista izlés és életszemlélet áradt a polgárság felé. A század elején elhunyt Márton deákról több mint 180 darab könyv szállott unokájára.¹⁶⁹ Viczey György szappanosmester árvái pedig apjuk könyveit, melyek között mások mellett Cicero, Vergilius és Rotterdami Erasmus művei szerepeltek, azért nem osztották fel, hogy amelyik családtagnak „kedve tartya, ... azoknak oluhasaban geonyeorkeodhessen“. Kikötötték azt is, hogy a könyveket „egyk az masiktol el ne tarthassa es penzen el ne adhassa az teobbj akaratya nélkül, hanem egy arant oluashassak es birhassak eöket“.¹⁷⁰ A könyvek azonban nemcsak mondanivalójuk révén tartoztak szorosán a kolozsvári reneszánsz-élet fontos kellékei közé, hanem külsejükkel is hozzájárultak a polgárotthon életkedvet sugárzó újszerű hangulatához. A vagyon mellett a korszerű tudás jelképeinek szintén ott kellett lenniök a polgár környezetében. Ezenkívül egy-egy díszes könyvkötés maga is emelte az otthon pompáját. Például Balásfi Bálint bibliája „weres bwrbe keotue, arantias, az szegleteken es az keözepin ezwtbeol czinalt remekek, arantiasok, teorkeses es almadinos“ volt.¹⁷¹

A kép teljessége kedvéért meg kell emlékeznünk az otthonok világitó, egészség- és szépségápoló felszereléséről is. Jóllehet „was lampas“-ok szerepelnek a leltárakban, a lakások világitása többnyire réz tartókba helyezett gyertyákkal történt. Ezek a tartók vagy állók voltak, mint Nagy Szabó Ferenc két forintra értékelt négykarú „nügies giorttia tarto“-ja és Mihály deák nótárius „harom czieöues giortya tarto“-ja, meg Stenczel Imre „regj forma, hosszú srofu, negj agu rez gjortja tarto“-ja, vagy pedig falra erősíthetők, mint Nyirő Ötvös János „szaruas, falba ualo giorthia tarto“-ja, melynek a tányérát külön megemlíti. A legmutatósabbak azonban kétségkívül a „fwggeo coregh rez gjertiatarto“-k voltak.¹⁷² Ezeknek egyik remekbe készült példányát Stenczel Imre hagyatékában így írták le az osztoztató-bírák: „Egj eöregh fel függezteo rez gjortiatarto, kett rend cseokkal, meljnek az tetein egj kett feiu sas sok apro rez madarakkal“. A hozzávaló vas lán-

¹⁶⁷ 1596 : Fasc. I. nr. 65. — 1627 : Fasc. I. nr. 132. — 1630 : Fasc. I. nr. 47.

¹⁶⁸ *Protocolla iudiciaria. 1590–1594.* p. 402. — *1606–1609.* p. 111.

¹⁶⁹ Divis. 1655. febr. 6.

¹⁷⁰ 1637 : Divis. 24.

¹⁷¹ 1630 : Fasc. I. nr. 147.

¹⁷² 1587 : *Hagyat. kv.* p. 6. ; 1629 : Fasc. I. nr. 143. — 1611 : Fasc. I. nr. 88. — 1637 : Divis. 111. ; 1630 : Fasc. I. nr. 147. ; 1588 : *Hagyat. kv.* p. 13–14.

coeskával együtt 20 forintra becsülték.¹⁷² Megjegyezzük, hogy Stenczel házában volt még egy ennél is szebb művű függő gyertyatartó, melyet a leltározók 25 forintra értékelték.

A „kineses” városban is ritka lehetett az olyan módos ház, mint a Viczey Mátéé, amelyben volt „egy boltos konyha, feredeo hazaczikauál egiwtt.”¹⁷⁴ A közönséges fürdőkádak, de még inkább a gyakran előforduló mosdómedencék azt sejtetik, hogy a kolozsvári polgárság ebben a tekintetben is egy szinten állott a feudális vezetőrétegekkel. A kézmosó- és mosdóalkalmatosságok többnyire rézből készültek és a hozzájuk szolgáló különleges, lábas, „hoszu cseesü” korsókkal együtt jórészt török munkák voltak, de például Dési Ötvös Jánosné hagyatékában „velentzey rez medence” is előfordul.¹⁷⁵ Egy-egy polgárház ilyenemű felszereléséről fogalmat alkothatunk magunknak Urbeger Gergelyné hagyatékából.¹⁷⁶ A mosdóedények díszítettek is lehettek. Például Fodor Máté rézműves mesternek egy „veres rez teöreök mosdo korso”-ja mellett volt egy „ember képes medence”-je.¹⁷⁷ A mosdókat, mint a fentebbi példa mutatja, vagy a későbbi mosdószekrényekre emlékeztető „ládában” tartották, vagy pedig a falra erősítették fel. Ilyen volt például Tótházi Mihály ötvösmester házában „egj ohn mosdoual mint szekesteöl falhoz szegezue”. Itt említjük fel a drága bécsi pipereszappanok használatát.¹⁷⁸

A toalettfelszerelés darabjai közül, mint a testkultúra finomodásának jegyeit, megemlíthetjük az „arnyek tarto”-kat, melyeknek három forintra értékelt „twkeoreos” változata is előfordult, valamint a nem egészen világos rendeltetésű „colteozeo kad”-akat.¹⁷⁹ Tükrök legkülönbözőbb kivitelben fordulnak elő a leltárakban. A legértékesebbnek az „cöregh gombos twkeör”-t tartották. Ezt három forintra értékelték az összeírók akkor, amikor a „nagy twkeör”-t is 75 dénárral vették fel a hagyatékba.¹⁸⁰ Érdekes betekintést enged a kor kolozsvári polgárának toalettfelszerelésébe Nyirő Ötvös János hagyatéki leltára. Ebben szerepel „egy fsww tarto tok, meliben vagon három cziont fsww. Egy fwluaio. Egi kis ecziet. Egy twkeoreoczike. Egy tisztito seprw.”¹⁸¹

Nagyon mozaikszerű az a kép, amelyet a töredékes adatok segítségével a XVI—XVII. századi kolozsvári otthonokról rajzolhattunk. A hagyatéki leltárakat ugyanis nem szobáról szobára haladva vették fel, hanem rendre írták össze az arany-ezüst marhát, ón- és réz-edényeket, faszerszá-

¹⁷² 1637: Divis. 111.

¹⁷⁴ 1627: Pasc. I. nr. 132.

¹⁷⁵ 1630: Pasc. I. nr. 147. — 1637: Divis. 111.; 1635: Divis. 107.

¹⁷⁶ Ebben a következő darabok szerepelnek: „Egj sarga rez medence. Egj Teöreök mosdo. Egj teöreödeözcöt sarga mosdochka. Egj lo ladas mosdo. Egj Röreögh rez medence. Egj teöreögh (l) mosdo.” (1615: Pasc. I. nr. 97.)

¹⁷⁷ 1615: Pasc. II. nr. 52.

¹⁷⁸ 1622: Pasc. I. nr. 119.; 1630: Pasc. I. nr. 147.

¹⁷⁹ 1627: Pasc. I. nr. 132. — 1630: Pasc. I. nr. 147.; 1596: Pasc. I. nr. 65.

¹⁸⁰ 1630: Pasc. I. nr. 147.

¹⁸¹ Uo.

mokat (köztük a bútorokat is!), ruhaneműeket stb. Csak egészen kivételes esetekben jegyezték oda egy-egy tárgy mellé, hogy a lakásban hol van a helye. Éppen ezért különös értéket képvisel az az eddig egyetlen összefüggő és hiteles leírás, amelyet Stenczel Imre hagyatékának leltározói az osztozkodás után az özvegynek maradt két szoba „öltözeté”-ről, tehát állandó díszéről, készítettek.¹⁰² A leltárnak ezt a részletét eredeti szövegezésében idéítjük, hogy ő maga beszéljen a kolozsvári otthonok egykori hangulatáról. „Keouetkezik az minemü cölteozettel az ide eleb meguevezet eserepes hazat hattuk. Vagjon az első nagy szobaban egy Nemetorszagy nagy cöregh rakott menyezetes nyoszolya, az agy feoteol nagy fenn allo abroz tarto aitos almariuma vagyon. Ittem vgjan abban az szobaban egy zaros aztal. Ittem vagjon az első ablaktol foguant az bolt aitoig egy louas Bechj karpit. Ittem az bolt aitol foguant az kemeneze megeigh mas zöld Bechj karpit. Ittem az kemeneze megett az aitonál egy tarka Bechj karpit. Ittem az Aitol fogua az második ablakig kett darabban egy fele kiralyos veres posztos Bechj karpit; az teob ablakok közt szeonyegek vadnak... Ittem ugjan abban az szobaban vagjon az ablak alat ualo fal mellett egy hoszu szek. Ittem az aztal meget mas szek. Ittem az aito felet nagyon egy egész hoszu fogas, az kemeneze mellett mas hoszu fogas, az negy ablak keozt cöt röuid darab fogasok.

Az Hatuso hazban. Egy nagy resz (!) fel függezteo gyortya tarto, melyet aestimaltunk fl. 25; az hazhoz hattuk. Az füst haztol fogua az ablakigh vagyon egy hoszu Bechy karpit. Ittem az három ablak között ugyan azonfele Bechy karpit kett darabban. Ittem az kett aito közt es az aito felen vagyon kett Bechy marha takarnj valo szeor karpit. Az kemeneze meget azonfele takaro Bechj karpit és egy zeöld festekes tal tarto.”

A további kutatásra vár az egykori polgári otthonbelsőkről ehhez hasonló hiteles leírások szerzése, esetleg a szász városokból.

5

Számbavéve mindazokat az értesüléseket, amelyeket a XVI—XVII. századi kolozsvári otthonok berendezése felől gyűjthettünk, felmerül a kérdés, hogy milyen tanulságok vonhatók le belőlük a reneszánsz művelődés térhódítására vonatkozóan. Mindenekelőtt az állapítható meg, hogy a XVI. század kolozsvári polgárai a régebbinél kényelmesebb, szebb, sőt a kor fogalmai szerint fényűző otthont akartak maguknak. Olyan otthont, amely minden tekintetben méltóan kifejezi az új fejedelemség gazdasági életében elfoglalt fontos szerepüket. A drága ékszerek, arany-ezüst holmik, pompázó öltözetek mellett az otthon is azt volt hivatva hirdetni, hogy gazdái vagyonban, műveltségben egyenrangúaknak tekintik magukat a feudális világ hatalmasaival. A fennálló politikai-társadalmi rendszer sem akadályozhatta meg, hogy a Konstantinápolytól Velencéig tízezer forintos üzleteket

¹⁰² 1637: Divis. 111.

lebonyolító kereskedő-patriciusok magánéletük kereteinek egyre diszesebb kialakításával művelődési tekintetben egyenrangú félként sorakozzanak fel a fejedelemség politikai vezetőrétegei mellé. A gazdag kalmár-polgárok háza nemegyszer szolgált a fejedelemlennek, kancellárnak, udvari főembereknek, külföldi követeknek és más előkelőségeknek szállásul.¹⁸³ E kapcsolatok szintén abban az irányban hatottak, hogy az udvari (nemesi) és a polgári életkeretek színvonala a reneszánsz izléshez való igazodás révén kiegyenlítődjék.

„Minálunk minden ember hivalkodni akar. Mert a magamutatásnak sem módja, sem vége: a kinek száz forint ára marhája vagyon, az ugy terengeti magát, mintha ezer forint ára volna“ — állapítja meg a XVI. századi Kolozsvár fényűzéséről szólva Heltai Gáspár. Krónikájának a lakáskultúra Mátyás-kori megváltozásáról szóló részein is lehetetlen fel nem ismerni a helyi, személyes élmények hatását.¹⁸⁴ A tanácsnak „az mÿ varossy állapotunkat felette meghaladó“ és a „nemes renden való forma“ öltözködés, „a felettebb való ezwt arany marhat, arany gjeongjeos koszorut“ viselők ellen hozott végzéseit¹⁸⁵ szintén a meggazdagodott városi lakosság és a feudális vezetőréteg életkereteinek a reneszánsz pompában való kiegyenlítődésére utalnak. A polgárság egész szemléletmódjában bekövetkezett változás lényegére tapint rá a város 1564/5. évi bíráskodási jegyzőkönyve legutolsó lapján a nótárius által odavetett latin versike. A vagyonra, az élet élvezésére törő polgár felfogása talál ugyanis hangot abban a megállapításában, hogy a ninestelenség „barbárság.“¹⁸⁶

Ugyancsak Heltai írásai árulják el, hogy ezt az ételben, italban, öltözködésben és lakásművészetben megnyilatkozó felfokozott életkedvet már a kortársak is a Mátyás alatt bezúduló új (azaz olasz reneszánsz) művelődési hatásokkal hozták kapcsolatba. „Mátyás király Magyarországból Olaszországot akara csinálni“ — állapítja meg sommáson Heltai és ebből a törekedésből eredezteti a „szép mennyezetes és aranyos nyoszolyák“ divatját éppen úgy, mint a „szép római módra“ való építkezést, vagy a „szép szenes kémények“ (azaz kandallók) „régii római módok szerént“ való felékesítését.¹⁸⁷

A lakberendezési tárgyak általában csak közvetve utalnak az életkeretek területén végbement változások mögötti művelődési erőkre. Ennek ellenére az itt felsorakoztatott töredékes adatok is kétségtelenné tehetik, hogy a kolozsvári polgárokat a XVI. században már reneszánsz izlésű otthon kialakításának a vágya mozgatta. Mert ugyan mi más, ha nem a reneszánsz művelődés eszményeinek való hódolás készítette e kor kolozsvári polgárait

¹⁸³ Veress Endre, *Zalánkeményi Kakas István*. Magyar történeti életrajzok. Bp., 1905. 17, 72, 101–102. — Vö. *Segesvári Bdlint krónikája, 1606–1654*. ErdTAd. Kvár, 1862. IV. 159–218.

¹⁸⁴ *A reszégsegnek es tobzodasnac veszedelmes voltarol valo Dialogus*. Colosvar, 1552. G7a. — *Heltai Gáspár magyar krónikája*. Újabb Nemzeti Könyvtár. III. Pest, 1854. 507–512.

¹⁸⁵ *Decreta centumvirorum. 1585–1605*, p. 206, 460. — Vö. Jakab, I. m. II. 423. — Bethlen Wolfgangus, *Historia de rebus Transsylvanicis*. Cibiniá, 1785. IV. 479.

¹⁸⁶ *Ingenium quondam fuerat pretiosius auro / Nunc est barbaries grandis habere nichil.*

¹⁸⁷ Heltai, *Krónika*. 508–510.

arra, hogy az építkezéseik során előkerülő feliratos római köveket városuk és még inkább saját házuk falába díszként helyezték el.¹⁸⁸ Ugyan ez indította őket arra, hogy az antik emlékek mintájára házaikat köbe vésett feliratokkal díszítsék, a városháza homlokzatát és belsejét telehintsék a feliratok özönével és allegorikus alakok festményeivel,¹⁸⁹ vagy hogy otthonaiknak a római császárok, istennők és szibillák képeivel adjanak divatos jelleget. A társadalomnak a humanista művelődés elemeivel való átítatódása jeleként kell az olyan adatokat is tekinteni, amelyek elárulják, hogy már a hagyatékot felbecsülő osztoztató-bírák — többnyire ötvös, asztalos és egyéb mesteremberek — szintén felfigyeltek a tárgyak „regj antiquitas” voltára,¹⁹⁰ az erdélyi és a magyar történelemmel kapcsolatos, vagy irodalmi jellegű feljegyzésekre, és értékelték is a tárgyaknak ezt a jellegét.¹⁹¹

A reneszánsz művelődés a XVI. század végére kétségtelenül alaposan átalakította Kolozsvár társadalmát. Hatásának jelei az élet minden területén és a lakosság különböző rétegeiben, nyilvánvalóan változó mértékben, kimutathatók. A XVI—XVII. századi kolozsvári élet és otthon reneszánsz formákat mutat, de ezek a formák már helyi színeződésűek. A lakásbelsőbizonyossága is megerősíti azt a korábbi megállapítást, hogy a kolozsvári reneszánsz döntő módon olaszos indítások alapján alakult ki a város és a középkori magyar fejlődés művelődési eredményeinek szerencsés ötvöződéséből. A művelődési élet szélesebb területére irányuló kutatásaink azonban arra is intenek, hogy a döntő magyar és olasz elemek mellett az eddignél fokozottabban kell számolni a német összeköttetésekkel, főként a reneszánsz helyivé válásának időszakában. A bécsi gazdasági összeköttetések uralkodó jellege a város XVI. századi külkereskedelmében, a polgárságnak a szász városokkal való rokoni kapcsolatai olyan német és szász elemeket is hoztak a kolozsvári reneszánsz művelődésbe, amelyek a helyi szász lakosság rohamos magyarosodása ellenére szintén alakító tényezők maradtak.

A reneszánsznak mint művelődési áramlatnak a hatalmas formáló ereje tehát a XVI. századi Kolozsváron pontosan kitapintható és konkretizálható. Külföldi méretekhez szokott kutatóink felé azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a reneszánsz magvetésének az eredménye Kolozsvárott a város kiemelkedő helyzete ellenére sem más és több, mint amit az adott körülmények Erdélyben akkor megengedtek. Nyilvánvaló tévedés volna a XVI—XVII. századi Kolozsváron az olasz, francia vagy a Hanza-városok polgárságának házaival egyenrangú otthonokat keresni. Szerényebbek ezek amazoknál, de mégis tagadhatatlan, hogy a vizsgált korszakban az otthon-kultúrának ugyanaz a reneszánsz ízlés az alakítója itt is, mint ottan. A

¹⁸⁸ Szamosközi jegyezte fel. MHHScr. XXIX. 81—82.

¹⁸⁹ Vö. Jakab, i. m. II. 710—713. E nyomtalanul elpusztult jelentős reneszánsz emlékre vonatkozó leírásokkal máskor óhajtunk foglalkozni.

¹⁹⁰ A humanista iskolázás nélkül aligha buggyant volna ki a leltározók tolla alól ilyenféle szövegezés: „Egj regj Scithyaj forma magjar sarkantju” (1637: Divis. 111). Az antiquitasok emlegetése uo.

¹⁹¹ 1596: Fasc. I. nr. 65. — 1611: Fasc. I. nr. 88. — 1629: Fasc. I. nr. 143.

reneszánsz szerepének jelentőségét a kolozsvári otthonok művészetében nem is az ilyen, hanem Erdély, vagy Havasalföld és Moldva, illetve a feudális magyar királyság akkori városainak és a feudális vezetőrétegeknek a viszonyaival való egybevetés alapján határozhatnók meg pontosan. Amit e városok reneszánszkori otthonkultúrájáról az irodalom eddig megállapított, semmivel sem képvisel magasabb szintet a kolozsvárinál, sőt nem egy ponton mögötte marad annak.¹³² Például ami a lakásbelsők pompáját, a szőnyegek, kárpitok, képek, művészi edények használatát illeti, Kolozsvár e városok nagy többségének előtte áll. Bizonyos nagyobbszerűség és keleties egzotikum is jellemzi az itteni polgári pompát. Ezt bizonyára a fejedelmi udvarral, a politikai hatalom birtokosaival való szoros kapcsolatoknak, a „főváros“-mivoltának, illetve a török világgal fennálló összeköttetéseknek kell tulajdonítani. De hasonló eredményt kapunk akkor is, ha a kolozsvári otthonokról fentebb nyert képet összevetjük azzal, amelyet Radvánszky a nemesség és a főnemesség életkereteiről, vagy Balogh Jolán a reneszánsz művelődés erdélyi térhódításának a kezdeteiről megrajzolt.¹³³ A kolozsvári patricius otthona a főnemes, a középrendű polgáré pedig a köznemes lakásával állott ebben a korban egy szinten. A mindennapi élet apró dolgainak a megfigyelése szintén igazolja, hogy a reneszánsz művelődésnek azokat az anyagi és szellemi jegyeit, amelyeket 1541 előtt a legelmélyültebb kutatás is csupán a királyi, főpapi, főúri és jobb nemesi udvarokban vagy velük kapcsolatosan mutatott ki, a XVI. század végén már mind megtaláljuk a kolozsvári polgárság körében.

A reneszánsz erdélyi meggyökeresedésének, helyivé válásának, sőt mondhatjuk, vulgarizálódásának a jelenségei azonban nyilvánvalóan nemcsak Kolozsvár múltjában ragadhatók meg. Pontos képet erről a művelődésünk későbbi fejezetei szempontjából döntő fontosságú folyamatról csak akkor remélhetünk, ha nem sajnáljuk a fáradságot más városokban is nyomon követni¹³⁴ e nagy szellemi áramlat hatásának leszüremkedését a polgárság különböző rétegeibe.

JAKÓ ZSIGMOND

¹³² Vö. Demkónak az 59. jegyzetben idézett munkáival, valamint Ortvy Tivadar, *Pozsony város története*. Pozsony, 1903. II/4. — Wick Béla, *Kassa története és műemlékei*. Kassa, 1941. — Házi Jenő, *Sopron szabad királyi város története*. Sopron, 1930—1931. II/1—2.

¹³³ Radvánszky. i. m. — Balogh, *Erdélyi renaissance*. I. passim.

¹³⁴ A levéltári hagyatékban való kutatásnak párhuzamosan kell haladnia a múzeumok tárgyi anyagában való vizsgálatokkal. Magunk ezt a munkát, művészettörténész szakemberek segítségével, a jövőben kívánjuk elvégezni.